

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

EBÜ'L-HÜDÂ SAYYÂDÎ'NİN *KALÂİDÜ'Z-ZEBERCED* İSİMLİ
ESERİ ÖZELİNDE AHMED ER-RİFÂÎ'NİN HİKMETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Fatma ARSLAN

DENİZLİ, 2023

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**EBÜ'L-HÜDÂ SAYYÂDÎ'NİN *KALÂİDÜ'Z-ZEBERCED* İSİMLİ
ESERİ ÖZELİNDE AHMED ER-RİFÂÎ'NİN HİKMETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma ARSLAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İdris Türk

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı: Tasavvuf

**“Bu tez sınavı 07.04.2023 tarihinde yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. İdris TÜRK	BAŞARILI
Doç. Dr. Mustafa Salim GÜVEN	BAŞARILI
Doç. Dr. Mehmet Saki ÇAKIR	BAŞARILI

BEYAN

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara itina ile riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Fatma ARSLAN

07/04/2023

ÖNSÖZ

Allah, insanı yaratmış ve onu istikâmet üzere tutmak için kitaplar ve peygamberler göndermiştir. Bu kitapların sonuncusu Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm, son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) elçiliğinde insanlara ulaştırılmış ve açıklanmıştır. İslam'ın temeli Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed (s.a.v.), düşünceden fiile, akıldan kalbe varıncaya kadar her noktada nasıl hareket edilmesi gerektiğini anlatmaktadır.

İnsanın bulunduğu yerde bir düşünce, arayış, araştırma ve sistemleştirme mevcut olmuştur. İslam dini içinde de Kur'ân ve sünnet ışığında pek çok ilim meydana gelmiş ve sistemleşmiştir. Çalışmamızı gerçekleştirdiğimiz alan olan tasavvuf ilmi de bunlardan biridir. İmân, islâm ve ihsân hususunda tasavvuf ilmi ihsân kısmı ile alakadârdır. İhsân, Allah'ın kendini gördüğü bilinciyle ve Allah'ı görüyormuşçasına insanın fiillerini gerçekleştirmesini olarak adlandırılabilir. Tasavvuf, güzel ahlâkla bezenmektir, insan-ı kâmil olma yolunda gayret etmektir. Kur'ân ve sünnete tâbiî olarak insan-ı kâmil olma çabası olan tasavvuf ilminde zaman içerisinde tarikatlar ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Bu tarikatlar esaslarını Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetiyle meydana getirmişlerdir. Bu tarikatlardan birisi Rifâiyye tarikatıdır. Rifâiyye tarikatının kurucusu Ahmed er-Rifâî (ö.518/1182) olarak kabul edilmektedir.

Çalışmamızın temelini oluşturan *Kalâidü'z-zeberced*'in müellifi Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî bir Rifâî şeyhidir ve adı geçen eserini Ahmed er-Rifâî'nin *Hikemü'r-Rifâiyye*'sini şerh etmek amacıyla kaleme almıştır. Bu eserle tanışmam Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde eğitim gördüğüm dönemde kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÖZTÜRK aracılığıyla olmuştur. Bu eserle ilk çalışmamı da onun öncülüğünde lisans bitirme ödevi olarak *Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı ve Kalâidü'z-zeberced'den On Hikmetin Tercümesi* başlığı altında hazırlamıştım. Değerli hocama teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamda *Kalâidü'z-zeberced* eserini ele almamın sebebi eserin daha iyi tanınmasının yanı sıra geçmişten gelen tanışıklığımızın muhabbete dönüşmesini arzu etmemdir. Bu sürecin bilimsel hazırlık aşamasında tedrisinden geçtiğim, derslerinden feyz aldığım kıymetli hocam Doç. Dr. Mustafa Salim GÜVEN'e ve çalışmamı kaleme

aldığım aşamada desteğini gördüğüm, yardımını aldığım değerli hocam Doç. Dr. İdris TÜRK'e teşekkürlerimi sunarım. Eğitim ve öğretim hayatım boyunca duygu ve düşüncelerimin, fiillerimin arkasında duran anneme, babama kardeşime teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmamı kaleme aldığım süreçte manen ve madden desteğini esirgemeyen, beni cesaretlendiren değerli eşim ile çalışmanın gerçekleşmesine her an şahit olan minik kızıma müteşekkirim. Bu çalışmanın hayırlara vesile olması dualarımla, es-selâm.

Fatma ARSLAN

Ankara/2023

ÖZET

Pamukkale üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tez özeti

Tezin Başlığı: Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin *Kalâidü'z-zeberced* İsimli Eseri Özelinde Ahmed er-Rifâî'nin Hikmetleri

Tezin Yazarı: Fatma ARSLAN

Danışmanı: Doç. Dr. İdris TÜRK

Kabul Tarihi: 07/04/2023

Sayfa Sayısı: xi + 73

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Bilim Dalı: Tasavvuf

Bu çalışmada Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin *Kalâidü'z-zeberced* isimli eseri temel alınmıştır. *Kalâidü'z-zeberced* isimli eserin özelinde Ahmed-er-Rifâî'nin hikmetleri ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Kalâidü'z-zeberced müellifi Ebü'l-Hüdâ, II. Abdülhamid'in yanında uzun yıllar bulunmuş ve onun danışmanlarından biri olmuştur. Hayatı boyunca pek çok eser kaleme almıştır. Bulduğu konum sebebiyle daha çok siyasi eserleri ön plana çıkmıştır. Ancak tasavvuf alanında da birçok eseri bulunmaktadır ve *Kalâidü'z-zeberced* bunlardan biridir. Bu eser Ahmed er-Rifâî'nin *Hikemü'r-Rifâiyye*'sine yapılmış bir şerhtir.

Çalışmanın giriş bölümünde Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye tarikatına dair malumat verildikten sonra birinci bölümde Ebü'l-Hüdâ'nın hayatı anlatılmıştır. İkinci bölümde *Kalâidü'z-zeberced*'e dair bilgiler aktarılmış, üçüncü bölümde de bu eserin özelinde Ahmed er-Rifâî'nin hikmetleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Ahmed er-Rifâî, *Hikemü'r-Rifâiyye*, Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*

ABSTRACT

Pamukkale Universty Insitute of Islamic Sciences

Abstract of Master Thesis

Title of the Thesis: The Wisdom of Ahmad al-Rifā'i in the Specialization of Abū al-Hudā Sayyādī's Kalāid al-zabarjad	
Author: Fatma ARSLAN	Supervisor: Doç. Dr. İdris TÜRK
Date: 07/04/2023	Nu. of pages: xi + 73
Department: The Basic Islamic Sciences	Subfield: Sufism
<p>In this study is based on Abū al-Hudā Sayyādī's Kalāid al-zabarjad. The wisdoms of Ahmad-er-Rifā'ī will be discussed and evaluated specifically in the work titled Kalāid al-zabarjad.</p> <p>Abū al-Hudā, the author of Kalād al-zabarjad, was with Abdul Hamid II for many years and became one of his advisors. He wrote many works throughout his life. Due to his position, his political works came to the forefront. However, he also wrote many works in the field of Sufism and Kalāid al-zabarjad is one of them. This work is a commentary on Ahmad al-Rifa'i's Hikam al-Rifa'i.</p> <p>After giving information about Ahmad al-Rifā'ī and the Rifā'iyya sect in the introduction, Abū al-Hüdā's life is explained in the first chapter. In the second part, information about Kalā'id al-zabarjadī is given, and in the third part, the wisdoms of Ahmad al-Rifā'ī are evaluated specifically in this work.</p>	
Keywords: Sufism, Ahmad al-Rifa'i, Hikam al-Rifa'i, Abū al-Hudā, Kalāid al-zabarjad.	

İÇİNDEKİLER

BEYAN	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI	1
II. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	1
III. AHMED ER-RİFÂÎ VE RİFÂİYYE TARİKATI.....	3
A. Ahmed er-Rifâî	4
B. Rifâiyye Tarîkatı.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÜ'L-HÜDÂ SAYYÂDÎ'NİN HAYATI

1.1. Doğumu ve Adı	12
1.2. Ailesi ve Şeceresi.....	13
1.3. Eğitimi ve Yetişi.....	14
1.4. Tasavvufî ve Siyâsî Konumu	15
1.5. Vefatı	19
1.6. Eserleri	20

İKİNCİ BÖLÜM

KALÂİDÜ'Z-ZEBERCED

2.1. Eser İsminin Değerlendirilmesi	25
2.2. Eserin Yazılma Amacı	25
2.3. Eserin Nüshaları ve Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar	26

2.4. Eserin Kaynakları ve Muhtevâsı	29
KALÂİDÜ'Z-ZEBERCED ÖZELİNDE AHMED ER-RİFÂÎ'NİN HİKMETLERİ	
3.1. Eserde Geçen Tasavvufî Kavramlardan Birkaçı	33
3.1.1. Tevekkül.....	33
3.1.2. Takva.....	35
3.1.3. İhlâs	37
3.1.4. Rıza.....	38
3.1.5. Zühd	39
3.1.6. Marifetullah.....	40
3.2. Eserde Geçen Tasavvufî Meselelerden Bazıları	42
3.2.1. Edep.....	42
3.2.2. İlim	42
3.2.3. Akıl Nimeti.....	46
3.2.4. Âkil ve Ârif Kimseler	47
3.2.5. Sûfî Kimdir?	50
3.2.6. Şeyh Kimdir?	53
3.2.7. Ucb ve Kibirden Sakınma	55
3.2.8. Salihlerle Beraber Olmak.....	59
3.2.9. Şerîate Bağlılık	60
SONUÇ	64
KAYNAKÇA.....	66
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR

a.c.:	Azze ve celle
b.:	Bin, ibn (oğlu)
Bk.:	Bakınız
C.	Cilt
çev.:	Çeviri
Doç.:	Doçent
Dr.:	Doktor
ed.:	Editör
haz.:	Hazırlayan
h.:	Hicrî
Hz.:	Hazreti
m.:	Milâdî
mlf.:	Müellif
ö.:	Ölüm tarihi
Öğr.:	Öğretim
Prof.:	Profesör
r.a.:	Radıyallahu anh
s.a.v.:	Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.:	Tahkik

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî (h. 1266-1327), Ahmed er-Rifâî'ye (ö. 578/1182) nispet edilen Rifâiyye tarikatının bir şeyhidir. Ayrıca II. Abdülhamid'in (h. 1336/ m. 1918) çağdaşı olmakla beraber onun danışmanları arasında adı geçmektedir. Konumuzun temelini Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin hayatına dair özet bilgiler ve Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin eseri *Kalâidü'z-zeberced*'in incelenmesi oluşturmaktadır. Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin doğumu, ailesi, yetişmesi, eserleri ve vefatına dair malumat verdikten sonra eseri *Kalâidü'z-zeberced*'in isminin değerlendirilmesi, yazılış amacı, muhtevâsı vb. bilgilere yer vereceğiz.

Ebü'l-Hüdâ'nın *Kalâidü'z-zeberced* isimli eseri Ahmed er-Rifâî'nin *Hikemü'r-Rifâiyye* adlı eserine yapılan bir şerhtir. Bu şerh h. 1302 (m. 1885) yılında Beyrut'ta telif edilmiştir. Ebü'l-Hüdâ, hayatı boyunca çeşitli alanlarda birçok eser kaleme almıştır. Bu eserleri arasında *Kalâidü'z-zeberced* adlı eseri geri planda kalmaktadır. Ebü'l-Hüdâ'nın adı geçince ilk başta siyâsî eserlerinin ön planda olduğu görülmektedir. Bunun sebebini Ebü'l-Hüdâ'nın II. Abdülhamid döneminde yaşaması ve II. Abdülhamid'in danışmanları arasında bulunması olarak gösterebiliriz. Bu çalışmada tasavvuf ilmine dair bilgiler içeren *Kalâidü'z-zeberced* adlı eserinin önemine dikkat çekmeye çalışmak ve bir değerlendirme yapmak asıl amacımız olacaktır.

II. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Ebü'l-Hüdâ'nın *Kalâidü'z-zeberced* isimli eseri telifinden yüz yirmi üç yıl sonra 2008 yılında tahkik edilmiş ve basılmıştır. Bu çalışmamızda eserin tahkik ve neşri üzerinde durulmayacaktır. Elimizde bulunan tahkikli neşri ile araştırmalarımız sonucunda ulaşılabildiğimiz nüshaları üzerinden konuyu açıklamaya gayret edeceğiz.

Çalışmamızda araştırma yöntemlerinden nitel araştırmayı kullanacağız. Nitel araştırma yöntemlerinden döküman inceleme metodu ile çalışmamızı gerçekleştireceğiz. Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tasavvuf ilmine kısaca değindikten sonra Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye tarikatına dair özet bilgiler vereceğiz. Birinci bölümde Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin hayatını ele alacağız. Doğumu, ailesi, şeceresi, eğitimi, yetişmesi, kariyeri, konumu, vefatı ve eserleri alt başlıklarında hayatına dair malumata yer vereceğiz. İkinci bölümde *Kalâidü'z-zeberced* eserini ele alacağız. Eser

isminin değerlendirmesini, eserin yazılma amacını, nüshalarını, kaynaklarını, muhtevasını alt başlıklarda açıklayacağız. Üçüncü bölümde ise *Kalâidü'z-zeberced* özelinde Ahmed er-Rifâî'nin hikmetlerini ele alacağız.

Çalışmamızın temel kaynağı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin telif edilmiş *Kalâidü'z-zeberced* adlı eseridir. Bu eserin Ahmed Remzeh b. Hamûd Cuhâ Ebi'l-Hüdâ tarafından tahkik edilmiş hali çalışmamızı yürüttüğümüz asıl kaynaktır. Bunun yanında bu eserin Süleymaniye Kütüphanesinden ulaştığımız dijital nüshalarından faydalanacağız.

Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin hayatına kısaca değindiğimiz bölümde Ebü'l-Hüdâ'nın eserleri ile Muharrem Varol'un *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri* adlı yüksek lisans tezi ve İrfan Gündüz'ün "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî" adlı makalesi faydalandığımız kaynaklar olacaktır. Ayrıca çalışmamızda gerekli durumlarda ıstılâhî sözcüklerin anlamlarına yer vereceğiz. Bu yerlerde sözcüklerin anlamları yanı sıra sözcükler hakkında kapsül bilgiler de içeren Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nden yararlanacağız.

Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye tarîkatı hakkında özet bilgiler vermeden hemen önce tasavvuf ilmine değineceğiz. Bu kısımda Hasan Kâmil Yılmaz'ın *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* kitabı ile Kadir Özköse editörlüğünde hazırlanmış olan *Tasavvuf El Kitabı*'ndan faydalanacağız. Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye tarikatı bölümünde ise Semih Ceyhan editörlüğünde hazırlanmış olan *Türkiye'de Tarikatlar* kitabından, Prof. Doç. Dr. Münir Atalar'ın tercüme ettiği *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Hayatı ve Eserleri* adlı kitap ile Ergün Öztürk'ün *Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı* isimli doktora tezinden yararlanacağız.

Üçüncü bölümde *Kalâidü'z-zeberced*'in özelinde Ahmed er-Rifâî'nin hikmetlerini değerlendirirken eserin hikmetleri nasıl anlattığına dikkat çektikten sonra sonuç kısmını yazarak çalışmamızı nihayete erdireceğiz.

III. AHMED ER-RİFÂÎ VE RİFÂİYYE TARİKATI

Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye tarikatına geçmeden evvel tasavvuf ilmine dair özet bilgiler vereceğiz. Sof giymek, saf olmak, ilk safta bulunmak, suffa ashâbı gibi yaşamak tasavvufun mânâlarından birkaçıdır. Bu anlamların yanı sıra tasavvuf kelimesinin kökeninin bir çöl bitkisi olan sufâneden, duruluk ve temizlik anlamındaki safâ ve safvetten, kendilerini insanlara hizmete adanmış, zahidce yaşayan bir kavim olan Benû's-Sûfe'den, sıfattan geldiğine dair de görüşler mevcuttur.¹ Istılahta ise tasavvuf; edeptir, kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir, kimseden incinmemek, kimseyi incitmemektir, keşf ve temâşa halidir, temiz bir kalbe sahip olmaktır, nefisinden fâni Hakk ile bakî olmaktır, kâmil insan olmaktır, Hakk'a ermektir.²

Tasavvuf ilminin tarifine gelince bu hususta da pek çok görüş vardır. Ancak bu tariflerden öne çıkanlar şöyledir: Tasavvuf zühddür, güzel ahlâktır, tasfiyedir (kalp temizliği), tezkiyedir (nefs ile mücâhede), istikâmettir (Kur'ân-ı Kerîm ve sünnete sarılmak), Allah'a tam teslimiyet ve rabbânîliktir, Hakk'a vuslattır, İslâm'ın ruh hayatıdır, bir bâtın ilmidir, havassa dair bir ledün ilmidir.³

Tasavvuf, ilk başta İslâmî bir yaşam tarzı ve İslâm'ı bir algılayış biçimi olarak ortaya çıkmış, daha sonra gelişerek İslâmî ilimler arasında yer edinmiştir. Ardından İslâm coğrafyasının her tarafında tarikatlar ile yaygınlaşarak kurumsallaşmıştır. Tasavvuf ilminin konusuna gelince bunların, takvâ, verâ, tevbe, zikir, sabır, şükür, rıza, muhabbetullah, zühd ve marifetullah vb. konular olduğu söylenebilir. Bunlar İslâm dininin ihsân boyutunu temsil etmektedir. Tasavvufun bir diğer konusu da dinin kişi ile Allah arasında olan manevî tarafı olarak açıklanabilir.⁴ Tasavvufun gâyesinin de insanı kötü ahlaktan uzaklaştırarak güzel vasıflarla donatmak ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) ahlâkını benimseterek insan- ı kâmil yetiştirmek olduğu söylenebilir. Ayrıca tasavvufun gayesi müslüman için ebedi saadeti sağlamaktır.⁵

Tasavvuf ilminin tarihine baktığımızda üç dönemden oluştuğunu görmekteyiz.⁶

¹ Ahmed Cahid Haksever, "Tasavvuf Tanımları", ed. Kadir Özköse (İstanbul: Grafiker Yayınları, 2017), 13.

² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), "Tasavvuf", 345.

³ H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 28-56.

⁴ Dilaver Gürer, "Tasavvufun Konusu ve Gayesi", ed. Kadir Özköse (İstanbul: Grafiker Yayınları, 2017), 20.

⁵ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 58.

⁶ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar.*, 81.

Bunlardan ilki zühd dönemidir. Bu dönem Asr-ı Saadetle başlayıp tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemini ve ilk iki asrı kapsayan, tasavvuf kavramının ortaya çıkışına kadarki dönemdir.

İkinci dönem tasavvuf dönemi olarak adlandırılır. Bu dönem sûfi ve tasavvuf kavramları kullanılmaya başlandığı ve ilk sûfi adlarının ortaya çıktığı hicrî II. Asırdan tarikatların ortaya çıktığı yaklaşık üç buçuk asırlık devirdir.

Üçüncü dönem ise tarikat dönemidir. Tasavvuf müesseselerinin en güçlüsü olan tarikatların ortaya çıkıp toplumsal hayatın bir parçası haline geldiği hicrî VI., milâdî XII. Asırdan başlayarak günümüze kadar gelen dönemdir.⁷

Tasavvuf ilmi hakkında malumatı burada nihayete erdirerek Ahmed er-Rifâi ve Rifâiyye tarikatı bahsine geçiyoruz.

A. Ahmed er-Rifâi

Ahmed er-Rifâi'nin tam adı, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ebi'l-Hasan b. Ali b. Ahmed Yahyâ b. hâzım b. Ali b. er-Rifâi Mağribî Batâihî'dir.⁸ Ahmed er-Rifâi, hicrî 512 milâdî 1118 yılında Irak'a bağlı Vâsıt şehrinin Batâih kasabasının Hasan semtinde dünyaya gelmiştir.⁹ Ahmed er-Rifâi'nin, anne ve babası tarafından seyyid olduğu belirtilmektedir. Baba tarafından el-Hüseynî, anne tarafından da el-Ensârî olarak bilindiği nakledilmektedir.¹⁰ Soyu baba tarafından Ali b. Ebî Tâlib'e (r.a.), anne tarafından sahâbeden Zeyd Ensârî Neccârî'ye (r.a.) ve dedesi İmâm Cafer Sâdık (r.a.) ile de Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) ulaşmaktadır.¹¹ Ahmed er-Rifâi, Rifâi nisbesini atalarından biri olan Rifâa Hasan el-Mekkî'den (ö. 331/943) almıştır.¹²

⁷ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 81-147.

⁸ Ergün Öztürk, *Ahmed er-Rifâi ve Rifâiyye Tarikatı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 30.

⁹ H. Kâmil Yılmaz, "Önsöz", *el-Bürhânü'l-müeyyed Marifet Yolu*, mlf. Ahmed er-Rifâi, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2017), 7.

¹⁰ Yûnus eş-Şeyh İbrahim es-Samarrâi, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâi Hayatı ve Eserleri*, çev. Prof. Doç. Dr. Münir Atalar (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013), 23.

¹¹ Öztürk, *Ahmed er-Rifâi ve Rifâiyye Tarikatı*, 31.

¹² Mustafa Tahralı, "Ahmed er-Rifâi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989) 2/127.

Ahmed er-Rifâî, Kurân-ı Kerîm’i yedi yaşında hıfzetmiştir.¹³ Yine yedi yaşında babasını kaybetmiştir. Bundan sonra dönemin büyük sûfîlerinden olan dayısı Mansur el-Batâihî Ahmed er-Rifâî’yi, annesi ve kardeşleri ile birlikte himayesine almıştır. Daha sonra devrin alim ve mutasavvıflarından Ebü’l-Fazl Ali el-Vâsıtî’nin tedrisine girmiştir. Böylelikle İslâmî ilimleri de öğrenmiştir.¹⁴

Ahmed er-Rifâî, yirmi yaşına geldiğinde ulûm-i şer’iyyeyi tamamlamasıyla birlikte tarikat hırkası giymeye hak kazanmıştır.¹⁵ Hırkasını hocası Ebü’l-Fazl eliyle giymiştir ve yine hocasından icâzet almıştır.¹⁶ Vâsıtî, Ahmed er-Rifâî’nin hem zâhirî hem bâtinî ilimlere sahip bir âlim ve sûfî olduğunu belirtmek için ona “ebü’l-alemeyn” unvanını vermiştir.¹⁷

Ahmed er-Rifâî şeyhi Ebü’l-Fazl’ın vefatından sonra memleketi Batâih’e dönmüştür. Burada babasının dergâhında şeyhlik yapmış daha sonrasında dayısı Şeyh Mansûr’un emriyle dedesi Şeyh Yahya Neccârî’nin dergahına gelmiştir. Dayısının vefatı üzerine bu dergâhta postnişîn olmuştur. Bu dergâhta müridlerini halvete sokmuştur ve cemaate Kur’ân-ı Kerîm ve sünneti anlatarak hizmete devam etmiştir.¹⁸

Ahmed er-Rifâî 1160 yılında müridleriyle birlikte hacca gitmiş, dönüşte Medine’yi de ziyaret etmiştir. Ahmed er-Rifâî’nin hayatı boyunca meydana gelen pek çok olay menkıbe olarak nakledilmiştir. Bu menkıbeler içinde Medine’yi ziyaret esnasında meydana gelen bir kerameti meşhur olmuştur.¹⁹ Bu menkıbeye göre Ahmed er-Rifâî Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kabrinin önüne gelince “es-selâmü aleyke yâ ceddî!” diyerek selam vermiş, orada bulunanlar da Hz. Peygamber’in “aleyke’s-selâm yâ veledi!” sözüyle selama karşılık verdiğini duymuşlardır. Bunun üzerine Ahmed er-Rifâî cezbeye gelerek kabrin önünde diz çöküp “Uzakta iken benim yerime varıp toprağını öpsün diye sana ruhumu gönderiyordum. Şimdi bu devlet bedenime nasip oldu. Uzat elini de dudaklarımla öpeyim.” manasına gelen bir şiir okumuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kabrinden nûrânî bir elin uzandığına ve Ahmed er-Rifâî’nin bu eli öptüğüne büyük bir

¹³ es-Samarrâî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Hayatı ve Eserleri*, 28-29.

¹⁴ Tahralı, “Ahmed er-Rifâî”, 2/127.

¹⁵ Yılmaz, “Önsöz”, 7.

¹⁶ Tahralı, “Ahmed er-Rifâî”, 2/127.

¹⁷ Tahralı, “Ahmed er-Rifâî”, 2/127.

¹⁸ Yılmaz, “Önsöz”, 8.

¹⁹ Öztürk, *Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı*, 70-71.

topluluk şahit olmuştur. Bu haber, pek çok şahit ismi sayılarak mütevatir haber olarak değerlendirilmiştir.²⁰

Ahmed er-Rifâî'nin, yüzünün nurlu olduğu, zeki, merhametli, mütebessim, hoş sözlü, basit giyimli, gönlü zengin, sözünü tutan, açığı doyuran, yoksulu giydiren, sabırlı, tevâzu sahibi biri olduğu anlatılmaktadır. Böyle bilinmesine rağmen kendisini miskin Ahmedcik olarak tanıtmıştır.²¹

Ahmed er-Rifâî; âlim, muhaddis, fâkih ve müfessir bir sûfidir. O'nun tasavvuf ve tarikat anlayışı Kur'ân-ı Kerîm ve sünnete uygundur. Ahmed er-Rifâî'nin tasavvuf düşüncesinde İslâm zâhir ve bâtını olan bir bütündür. Bâtın zâhirin özü, zâhir bâtının zarfıdır. Tasavvuf bâtın ilmidir. Tarikat şeriat demektir. Derviş olmak için toplumdan uzaklaşmak gerekmez. Müridler dünyevî meşgaleyi terk etmeden helâl ve harama dikkat ederek, gafletten uzak durarak Hakk yolunda ilerleyebilirler. Tasavvuf baştan sona edebdir ve tüm edeblere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine tabi olarak ulaşılır.²²

Ahmed er-Rifâî'nin dört büyük kutubdan biri olarak kabul edildiği ve kutbiyyet makamına Abdülkâdir Geylânî'den sonra yükseldiği nakledilmektedir. Gavsîyyet ve kutbiyyet makamı önceleri kendisine teklif edildiği ancak bu vazifeden affedilmeyi talep etmesi üzerine Abdülkâdir Geylânî'ye verildiği de söylenmektedir. Bu vazifenin Abdülkâdir Geylânî'nin vefatı sonrasında tekrar kendisine verilmek istendiği, Rifâî'nin bu vazifeyi kabul ederek on altı sene bu makamda bulunduğu anlatılmaktadır.²³

Ahmed er-Rifâî altmış altı yıllık ömrü sonunda yakalandığı şiddetli hastalık neticesinde hicrî 578, milâdî 1182 yılında Ümmü Abîde'de vefat etmiştir. Türbesi Bağdat'ın güneyinde Vâsıt şehri yakınlarındadır.²⁴ Ahmed er-Rifâî'nin ilk eşi Hatice bint Ebû Bekir el-Vâsîtî en-Neccârî'den Fâtıma ve Zeyneb adlarında iki kızı, onun vefatından sonra evlendiği Râbia'dan Salih adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Fakat Salih evlenmeden vefat ettiği için Ahmed er-Rifâî'nin soyu kızları ile devam etmiştir. Fâtıma'dan İbrahim el-A'zeb (ö.609/1212) ve Ahmed el-Ahdar (ö. 645/1271) adlarında dönemlerinin meşhuru iki sûfi, Zeyneb'den ise ikisi kız altısı erkek olmak üzere toplamda

²⁰ Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", 2/127.

²¹ es-Samarrâî, *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Hayatı ve Eserleri*, 30-31.

²² Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", 2/128.

²³ Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", 2/129.

²⁴ Öztürk, *Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı*, 46.

on torunu olmuştur. Zeyneb'in oğullarından İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271) Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolunun kurucusu olmuştur.²⁵

Ahmed er-Rifâî'nin pek çok halifesi olmuştur. Burada ilk halifelerini vereceğiz. İlk halifesi damadı Mühezzibü'd-devle Ali b. Osman (ö. 584/1188), ikinci halifesi diğer damadı Mümehhidü'd-devle Abdürdirrahîm b. Osman (ö. 604/1208), üçüncü halifesi de ilk damadından torunu İbrâhim A'zeb'dir (ö. 609/1212). Ahmed er-Rifâî'nin eserlerine baktığımızda şu eserler karşımıza çıkmaktadır; *el-Hikemü'r-rifâiyye*, *el-Bürhânü'l-müeyyed*, *el-Mecâlüs's-seniyye*, *Erba'üne hadisen*, *Hâletü ehli'l-hakika ma'allah*, *en-Nizâmü'l-hâs li ehli'l-ihtisâs*, *el-Eş'ar*, *el-Ahzâb* ve *l-evrâd*.

Kalâidü'z-zeberced özelinde *Hikemü'r-Rifâiyye*'de geçen hikmetleri değerlendireceğimiz için *Hikemü'r-Rifâiyye* adlı eserinden bahsedeceğiz. Ahmed er-Rifâî'nin telif ettiği ve günümüze ulaşan tek eseridir. *Hikemü'r-Rifâiyye* küçük bir risâledir. Eserin içeriğinde kibir, ölçü, zikir, dost, düşman, himmet, gayret, marifetullah, sûfi, yol, tevâzu, güzel huylar vb. gibi konular bulunmaktadır.²⁶

Ahmed er-Rifâî döneminin önemli isimlerinden biridir ve bir tarikatın kurucusu olmuştur. Aynı zamanda nesli günümüze kadar devam etmiştir ve tarikatı da hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu husustaki bahsimizi çalışmamızın ekseninden uzaklaşmamak için burada noktalandırıyoruz. Şimdi Ahmed er-Rifâî'nin kurduğu Rifâiyye tarikatını özet olarak ele alacağız.

B. Rifâiyye Tarîkatı

Rifâiyye Tarîkatı, İslâm dünyasının ilk tarikatlarından biridir. Bu tarikat Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182) henüz hayattayken kurulmuş ve teşkilatlanmıştır.²⁷ Güney Irak'ta Kûfe, Vâsıt ve Basra arasındaki Betâih bölgesinde kurulmuştur. Ahmed er-Rifâî'nin nisbesinden dolayı Rifâiyye olarak anılıyor olsa da ismine izâfetle Ahmeddiyye, kurulduğu bölgeye nispetle de Betâihdiyye adlarıyla da anılmaktadır ancak sonradan Rifâiyye ismi kullanımda yaygınlık kazanmıştır.²⁸ Bu kullanımın yaygınlaşma sebebi Betâihdiyye adının

²⁵ Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", 2/128.

²⁶ Öztürk, *Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarîkatı*, 54.

²⁷ Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 285.

²⁸ Reşat Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 252.

fazla kullanılmaması ve XIII. yüzyılda Ahmediyye ismiyle ortaya çıkan Bedeviyye ile karıştırılmaması içindir.²⁹

Rifâiyye tarikatının XII. yüzyılda kurulan tarikatlar arasında mânevî esasları tespit edilip kuruluşunu tamamlamış ve teşkilatlanmış ilk tarikatlardan biri olduğu söylenebilir. Bunun sebebi Ahmed er-Rifâî'nin genç yaşta icâzet alarak geniş bir derviş topluluğu ve tekkeyi devralması olarak gösterilebilir.³⁰

Rifâiyye tarikatının silsilesi iki koldan Hz. Ali'ye (r.a.) (ö. 40/661) ulaşmaktadır. Ahmed er-Rifâî'nin ilk şeyhi Ebü'l-Fazl el-Vâsıtî aracılığıyla Ebü'l-Fazl b. Kâmih el-Vâsıtî, Gulâm b. Türkân, Ebû Ali el-Ruzbârî, Ali el-Acemî, Ebû Bekir eş-Şiblî ile ve ikinci şeyhi dayısı Mansur el-Betâihî vasıtasıyla Ebû Mansûr et-Tayyib, Ebû Said en-Neccâr, Ebû Ali el-Karmezî, Ebü'l-Kasım es-Sundûsî, Ebû Muhammed Ruveyr el-Bağdadî ile Cüneyd-i Bağdadî'ye ulaşmakta, ondan da Hz. Ali'ye varmaktadır.³¹

Ahmed er-Rifâî henüz hayatta iken Ümmü Abîde'de inşa edilen “rivâk” adı verilen Rifâiyye tekkesinin çok geniş hacimli ve büyük bir alanı kapsayacak büyüklükte olduğu nakledilmektedir. Bu rivâkta her gün binlerce müridin toplandığı anlatılmaktadır. Hatta Mahyâ adı verilen büyük zikir meclislerinin kurulduğu zamanlarda yüz bin müridin bir araya geldiği de söylenmektedir.³²

Rifâiyye tarikatının esasları Ahmed er-Rifâî tarafından tespit edilmiştir. Rifâiyye, Kur'ân-ı Kerîm ve sünnete dayanan, tevazu ve alçak gönüllüğün temel alındığı bir tarîkattir.³³ Rifâiyye'de mürşide intisap, biat ve mübâyaa olarak isimlendirilmektedir. Mürşid ile mürîd arasındaki bu antlaşma Rifâî tekkelerinde bir törenle gerçekleşmektedir.³⁴ Rifâiyye yoluna giren sâlikin ilk önce şeriati bilmesi, emir ve yasakları öğrenip gereğini yerine getirmesi gerekmektedir.³⁵ Bunun yanında sâlikin geçmesi gereken bazı merhaleler vardır. Bu merhaleler şöyle sıralanabilir: Sâlikin İslâm'ın emir ve yasaklarını öğrenmesi ve bu doğrultuda hareket etmesi, maddî ve manevî temizlik, tövbe etmek, kalbin Allah ile olması, Allah'tan başkasına iltifat etmemek, Hz.

²⁹ Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35/99.

³⁰ Tahralı, “Rifâiyye”, 289.

³¹ Tahralı, “Rifâiyye”, 35/99.

³² Öztürk, *Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarîkatı*, 159.

³³ Tahralı, “Rifâiyye”, 35/100.

³⁴ Tahralı, “Rifâiyye”, 300.

³⁵ Tahralı, “Rifâiyye”, 302.

Peygamber'e çokça salât getirmek, tasavvufî sohbet, intisap, mürşidin telkin ettiği zikirleri yerine getirmek, riyâzet ve halvet.³⁶

Rifâiyye tarikatında mürşid ile alakalı hususlar şunlardır: mürşidlik makamına gelen kişi Ahmed er-Rifâî'nin vekili olarak postnişîn olmuş demektir. Mürşid Allah'ın emir ve yasaklarını bilmelidir. İbadetle ilgili şer'î hükümleri bilmelidir, güzel ahlâka ve temiz itikada sahip olmalıdır, tarikat ahkâmını bilmelidir. Mürşid; kâmil, zâhid, mütevâzi, sabırlı, vecd ve hâl sahibi olmalıdır. Doğru sözlü ve ferâset sahibi olmalı, şathiyattan uzak durmalıdır. Şeyhine hürmetini daima muhafaza etmelidir.³⁷

Rifâiyye tarikatında müridin de sahip olması gereken bazı meziyetler vardır. Bunlar; müridin şeyhine tam bir itikad ve hüsn-ü zan ile bağlı olması, kendisini şüpheden, nefsânî hastalıklardan arındırması, dünyadan yüze çevirmesi, edepli olması, Kur'ân'a ve sünnete bağlı olması, kin haset ve kibirden uzak olması, hâlleri setretmesi, sırrı saklaması, cömert olması, malını Allah yolunda sarfetmesi olarak sayılmaktadır.³⁸

Rifâiyye tarikatında tek başına yapılan bütün zikirler müridin kendi işiteceği kadar yüksek sesle (cehrî) yapılır. Toplu zikir de hem oturarak (kuûdî) hem de ayakta (kıyâmî) yapılmaktadır. Zikir meclislerinde Ahmed er-Rifâî'nin tertip ettiği evrad ve ahzabın bir bölümü okunmaktadır.³⁹

Rifâiyye'de bazen zikir esnasında burhan denilen kerametlerin ortaya çıkması da söz konusudur. Bu durum zikir sırasında zikri yöneten şeyhin elindeki kılıç, şiş vb. aletleri dervişlerden herhangi birilerine saplamaları olayıdır. Ayrıca şeyh ateşte kor haline getirilmiş demiri dervişlerin vücutlarına temas ettirir. Dervişler vücutlarına saplanmış aleti elleriyle tutarken ve vücutları ateşle dağlanırken zikre devam etmektedirler. Burhan göstermekten maksadın Allah dilemedikçe kesici aletlerin kesmeyeceğini, ateşin yakmayacağını delillendirmektir.⁴⁰

Ahmed er-Rifâî'nin keramet, burhan ve havarık denilen gösterilerden kaçındığı ve bunların kemal göstergesi değil bir noksanlık alameti olduğunu belirttiği nakledilmiştir. Velâyet yolundaki kimselerin olağanüstü şeyler ortaya koysa dahi bu olaylara önem

³⁶ Öztürk, *Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı*, 260.

³⁷ Öztürk, *Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı*, 265.

³⁸ Öztürk, *Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye Tarikatı*, 265.

³⁹ Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 253.

⁴⁰ Öngören, "Tasavvufun Kurumsallaşması", 253.

atfetmenin doğru olmadığını hâl ve kâl diliyle anlattığı söylenmektedir.⁴¹ Rifâî, *Bürhânü'l-müeyyed* adlı kitabında da kerametın yüce olduğunu ancak onu ikram eden Allah'a nispetle hiçbir değerinin olmadığını anlatmaktadır. Kerim olan Allah'ın ikramı olması hasebiyle kerametın değerli bir ikram olduğunu, kula nispet edilen lafızlara intikalinin ise hiç hükmünde olduğunu söylemektedir. Kâmil velilerin kerametlerini gizlediğini çünkü kerameti kulun kendisine izafe etmesinin manen öldürücü bir zehir olduğu şeklinde açıklamaktadır.⁴²

Rifâiyye tarikatının pek çok kolu bulunmaktadır. Bu kolların çokluğunun sebebi farklı coğrafyalarda Rifâiyye tarikatını temsil eden kişilere nispetle adlandırılmalarıdır. Kolların Rifâiyye tarikatının esaslarından farklı bir yol benimsemedikleri görülmektedir. Bu kolların isimleri şöyledir: Sayyâdiyye, Harîriyye, Keyyâliyye, Nûriyye, İzziyye, Fenâriyye, Burhâniyye, Fazliyye, Cendeliyye, Dîrîniyye (Azîziyye), Cemîliyye, Atâiyye, Sebsebiyye, İmâdiyye, Katnâniyye, Mahmûdiyye, Aclâniyye, Zeyniyye, Cebertiyye, Şa'râniyye, Mahdûmiyye, Aleviyye, Ma'rifiyye, Ulvâniyye, Vâsıttıyye.⁴³

Çalışmamızın merkezini oluşturan *Kalâidü'z-zeberced* isimli eserin müellifi Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, bunlardan Sayyâdiyye koluna mensuptur.-Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolu Ahmed er-Rifâî'nin kızı tarafından torunu olan İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271) tarafından kurulmuştur. İzzeddin Ahmed es-Sayyâd Suriye, Mısır, Hicaz ve Yemen'de seyahat etmiş ve buralarda pek çok halife yetiştirmiştir. Bu sebeple ve müntesiplerinin bıraktığı eserler dolayısıyla Sayyâdiyye kolu en yaygın kol olarak görülmektedir. İzzeddin Ahmed es-Sayyâd'ın dedesi Ahmed er-Rifâî ve tarîkatı hakkında yazmış olduğu *Maarifü'l-Muhammediyye fi'l-vezâifi'l-Ahmediyye* adlı eser Sayyâdiyye hakkındaki en eski ve en önemli kaynaklardan biri olarak geçmektedir. Sayyâdiyye kolu, İzzeddin Ahmed es-Sayyâd'ın neslinden gelen Ebü'l-Hüdâ tarafından İstanbul'a getirilmiştir.⁴⁴

Rifâiyye tarîkatı hususundaki bahsimizi burada nihayete erdiriyoruz. Tezimizin temel konusu olan Ebü'l-Hüdâ ve *Kalâidü'z-zeberced* adlı esere geçiyoruz.

⁴¹ Tahralı, "Rifâiyye", 308.

⁴² Ahmed er-Rifâî, *el-Bürhânü'l-müeyyed-Marifet Yolu*, çev. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2017), 32.

⁴³ Tahralı, "Rifâiyye", 292-299.

⁴⁴ Tahralı, "Rifâiyye", 294.

BİRİNCİ BÖLÜM
EBÜ'L-HÜDÂ SAYYÂDÎ'NİN HAYATI

1.1.Doğumu ve Adı

Ebü'l-Hüdâ'nın çocukluğu ve yetişme dönemi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Çocukluğuna dair kaynak eser yok gibidir. Bu husustaki bilgiler ancak onun kendi eserleri ve risaleleri ile arşiv kayıtlarına dayanan resmi biyografide verilen bilgilerde mevcuttur.⁴⁵ Ayrıca az da olsa ise Ebü'l-Hüdâ'nın müridleri ve arkadaşları tarafından kaleme alınmış eserlerde bazı bilgiler gelmektedir. Ebü'l-Hüdâ hakkındaki temel kaynaklar ise genellikle onun şeyhliğinden sonraki döneme ait bilgileri içermektedir. Bu sebeple Ebü'l-Hüdâ'nın Halep Nakîbü'l-eşrâflığı görevine kadarki hayatı hakkında detaylı bilgi vermek oldukça zordur.⁴⁶ Yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılan malumatlar ışığında Ebü'l-Hüdâ'nın hayatı aşağıda açıklanmaktadır:

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin asıl ismi Muhammed b. Hasan Vâdî'dir. Merkezi Suriye'nin kuzeyinde bulunan, Hama ile Halep arasındaki Maa'rratü'n-Nu'mân kasabasının Hân-ı Şeyhûn⁴⁷ köyünde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi milâdî 1850, hicrî 1266 yılı Ramazan ayının üçüncü günü olarak geçmektedir.⁴⁸ “Ebü'l-Hüdâ” (Hidâyetin babası)⁴⁹ künyesiyle tanınmaktadır. Bu künyenin babasına ait olduğu söylense de babası tarafından kendisine verildiği kaydedilmiştir.⁵⁰ Hâlidîyye tarikatıyla münasebeti hususunda bilgi bulunmamakla birlikte bazı eserlerinde Hâlidî nisbesini de kullandığı tespit edilmiştir.⁵¹ “Sayyâdî” nisbesini ise Han-ı Şeyhûn yakınlarında medfûn bulunan Ahmed er-Rifâî'nin kızı Zeynep'ten olan torunu İzzeddin Ahmed es-Sayyâdî'den (ö. 670/1271) almıştır.⁵²

⁴⁵ İrfan Gündüz, “Giriş”, *Hâlin Sırrı*, mlf. Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2021), 19.

⁴⁶ Gündüz, “Giriş”, 20.

⁴⁷ Bu beldenin önceleri Hama'ya bağlı olduğu, 1870 yılının ortalarında Halep'e bağlandığı nakledilmektedir Bk. Butros Abu-Manneh, “Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî,” çev. İrfan Gündüz, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7-8-9-10, 1995, 375.

⁴⁸ Muharrem Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2004, 9.

⁴⁹ Ebü'l-Hüdâ'ya bu künyenin “sünnet-i seniyyeye ittibâımı temin” amacıyla verildiği, babasının künyesinin ise “Ebü'l-Berekât” olduğu nakledilmektedir. Bk. Abu-Manneh, “Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî”, 375; Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Rifâî Sayyâdî Seyyidleri*, çev. Ahmet Kaya (İstanbul, Revak Kitabevi, 2015), 68.

⁵⁰ Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ, Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 9.

⁵¹ Ş. Tufan Buzpınar, “Sayyâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/217-218.

⁵² Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 9.

1.2.Ailesi ve Şeceresi

Ebü'l-Hüdâ kendi ailesi için çevrenin seçkin ve tanınmış ailelerinden olduğunu belirtmiştir. Büyük dedesi Ali Hüzzâm'ın (1177/1764) ailenin kurucusu olduğunu söylemiş ve dedesinin keramet ehli biri olduğundan, kabrinin insanlar tarafından çokça ziyaret edildiğinden de bahsetmiştir.⁵³

Ebü'l-Hüdâ, babası Hasan Vâdî'nin miladî 1829, hicrî 1245 yılında dünyaya geldiğini ve küçük yaşta yetim kalarak annesiyle büyüdüğünü anlatmıştır.⁵⁴ Babasına Allah tarafından güzel bir ahlâk, yüce bir tabiat bahşedildiği ve babasının çok cömert bir kişiliği olduğunu da iletmiştir.⁵⁵ Hasan Vâdî, Halep ile kendi köyleri arasında tüccarlık yaparken sonradan bu işi bırakıp çiftçilik yapmaya başlamıştır.⁵⁶

Ebü'l-Hüdâ, babası Hasan Vâdî'nin on yedi yaşına geldiğinde amcaları ve şeyhleri Seyyid Receb es-Sayyâdî tarafından çağrıldığını, babasının bu çağrıya icâbet ederek onun yanına gittiğini nakletmiştir.⁵⁷ Receb es-Sayyâdî, Hasan Vâdî'ye Rifâiyye tarikatından beyat vererek onu yetiştirmiştir. Beyatın üzerinden bir sene geçmeden evvel ise halifelik almıştır.⁵⁸

Hasan Vâdî, Hân-ı Şeyhûn'a döndükten sonra bir zaviye inşa etmiş, irşada başlamıştır ve irşad faaliyetleri her yere yayılmıştır. Müridlerinin sayısı bilinmemekle birlikte Hasan Vâdî'nin Sayyâdî makamının şeyhi olduğu, halifelerinin iki yüzü aşığı nakledilmiştir. Bu müridlerin; ulemâ, eşrâf, seyyidler, salihler ve halkın ileri gelenlerinden oluştuğu da iletilmiştir.⁵⁹

Ebü'l-Hüdâ, "*Zahîretü'l-me'ad fî zikri's-sâdât-ı beni's-Sayyâd*"⁶⁰ isimli otobiyografisinde aile silsilesini olduğu gibi ve ayrıntılı şekilde vermiştir. Soyunu Hz. Hüseyin'e dayandırmış ve Peygamber'in (s.a.v.) sülalesinden olduğunu belirtmiştir Aile silsilesindeki isimlerin arzı şöyledir: Muhammed Ebü'l-Hüdâ, Seyyid Hasan Vâdî, Seyyid Ali, Seyyid Hüzzâm, Seyyid Ali Hüzzâm, Seyyid Hüseyin Burhanüddin, Seyyid

⁵³ Abu-Manneh "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 376.

⁵⁴ Sayyâdî, *Rifâi Sayyâdî Seyyidleri*, 68.

⁵⁵ Sayyâdî, *Rifâi Sayyâdî Seyyidleri*, 69.

⁵⁶ Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 376.

⁵⁷ Sayyâdî, *Rifâi Sayyâdî Seyyidleri*, 68.

⁵⁸ Sayyâdî, *Rifâi Sayyâdî Seyyidleri*, 69.

⁵⁹ Sayyâdî, *Rifâi Sayyâdî Seyyidleri*, 69.

⁶⁰ Biyografisi ve şeceresi bakımından önemli bir eserdir. Mısır'da 1307 (m. 1889) yılında basılmıştır. Bu kitap 2015 yılında Ahmet Kaya tarafından *Rifâi Sayyâdî Seyyidleri* adı ile Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bk. Buzpınar, "Sayyâdî", 36/218.

Abdulallâm, Seyyid Abdullah Şihabüddin el-Mübarek, Seyyid Mahmud es-Sûfi, Seyyid Muhammed Burhan, Seyyid Hasan el-Ğavvâs, Seyyid el-Hâc Muhammed Şâh, Seyyid Muhammed Hüzzâm, Seyyid Nuruddin, Seyyid Abdulvâhid, Seyyid Mahmud el-Esmer, Seyyid Hüseyin el-İrâkî, Seyyid İbrahim el-Arabî, Seyyid Mahmud, Seyyid Abdurrahman Şemsüddin, Seyyid Abdullah Kâsım Necmüddin, Seyyid Muhammed Hüzzâm es-Selîm, Seyyid Şemsüddin Abdulkerim, Seyyid Salih Abdurrezzak, Seyyid Şemsüddin Muhammed, Seyyid Sadruddin Ali, Seyyid İzzüddin Ahmed es-Sayyâd, Seyyid Mümehhidüddeve Abdurrahim, Seyyid Seyfüddin Osman, Seyyid Hasan, Seyyid Muhammed Asele, Seyyid Ali Hâzım, Seyyid Ahmed, Seyyid Ali el-Mekkî, Seyyid Rifâ'a el-Hasan, Seyyid el-Hüseyin Abdurrahman, Seyyid Ahmed el-Ekber, Seyyid Mûsâ es-Sânî, Seyyid İbrahim el-Murtaza, İmam Mûsâ el-Kâzım, İmam Câfer es-Sâdık, İmam Muhammed el-Bâkır, İmam Zeyne'l-Âbidîn, İmam Hüseyin (Kerbela şehidi, varlığın efendisi, Hz. Muhammed'in torunu, tertemiz Betül'ün kadınların efendisi Hz. Fâtıma'nın parçası, gâlip imam, Allah'ın aslanı, emîru'l-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib'in oğlu).⁶¹

1.3.Eğitimi ve Yetiştirilmesi

Ebü'l-Hüdâ'nın babası Hasan Vâdî, önceleri ümmî olduğu ve Kur'an-ı Kerim'i orta yaşlarında öğrendiği için oğlunun eğitimine ayrı bir önem göstermiştir.⁶² Bu sebepten Ebü'l-Hüdâ'yı Rifâilere mensup olan ve ticarî ilişkilerde bulunduğu Cundî ailesinden birinin yanına, Ma'arratü'n-Nu'man bölgesindeki mahallî bir şeyhe göndermiştir.⁶³ Ebü'l-Hüdâ bu şeyhin Şeyh Mahmud b. Hâc Tâhâ el-Ma'arrî olduğunu belirtmiştir.⁶⁴ Böylelikle Hasan Vâdî, oğlunun erken yaşlarda okuma yazmayı, Kur'an-ı Kerim ve diğer İslâmî ilimleri öğrenmesini amaçlamıştır.⁶⁵

Ebü'l-Hüdâ, yedi yaşına gelmeden Kur'an-ı Kerim'i okuyup hatmetmiştir. Hocası el-Ma'arrî'den kıraat ve tecvid ilimlerini tahsil etmiştir. Ardından yazmayı öğrenmiştir.

⁶¹ Sayyâdî, *Rifâi Sayyâdî Seyyidleri*, 71-72.

⁶² Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 376.

⁶³ Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 11.

⁶⁴ Sayyâdî, *Rifâi Sayyâdî Seyyidleri*, 73.

⁶⁵ Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 376.

İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) *Elfiyye*'si⁶⁶ ve İbnü'l-Bârîzî'nin (738/1338) *ez-Zübd*⁶⁷ gibi eserlerinden pek çok ezber yapmıştır. Nahiv kitaplarının çoğunu okumuş daha sonra fıkıh, hadis, tefsir ilimlerini tahsil ile iştigâl etmiştir. Edebiyat ilimlerinin yanında felsefe ile de uğramıştır.⁶⁸ Ayrıca Ebü'l-Hüdâ, ilm-i kıyafet ve ilm-i nücûm üzerinde uzman olduğunu aktarmıştır.⁶⁹

Ebü'l-Hüdâ, bütün bunların akabinde kendini tamamen tasavvuf ilmine vermiştir. Rifâî tarikatından ilk icazetini Rifâî postnişini ve Sayyâdî makamının şeyhi babası Hasan Vâdî eliyle almıştır. Babasının vefatı üzerine de Halep'te bulunan Rifâî Sayyâdî dergâhının postnişini olmuştur.⁷⁰ Ardından Halep şeyhü'l-meşâyihî Şeyh Hayrullah'tan (1279/1862) Rifâî hilafeti almıştır. Bunların akabinde ise Muhammed Mehdî er-Ruvvâs'ın etkisiyle hicrî 1283 (m. 1866) yılında Bağdat'ta⁷¹ tasavvufta büyük bir kol olan Rifâîyye tarikatına intisap etmiştir.⁷² Tasavvuf ehlinin sözlerinden, örneklerinden, kasidelerinden ve manzumelerinden yüz binden fazla beyti hıfzetmiştir.⁷³ Anlaşılacağı üzere aldığı eğitim medreseden tekkeye doğru bir yön çizmektedir. Oldukça çok yönlü yetişen Ebü'l-Hüdâ, biyografi kitaplarında “âlim, fakih, nahvî, mutasavvıf, filozof, tabib, arraf, veli, şair” olarak kaydedildiği gibi “idarî, mâlî, askerî, bahrî, berrî” olarak da nitelenmiş ve ilgili mesleklerle irtibatlanmıştır.⁷⁴

1.4. Tasavvufî ve Siyâsî Konumu

Ebü'l-Hüdâ, 1866 yılında Halep müftüsü ve Rifâî şeyhi Bahâeddin er-Ruvvâs'a intisap ederek hilafet almıştır. Ayrıca bu yıllarda türbesi Hân-ı Şeyhûn yakınlarında

⁶⁶ İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) Arap gramerine dair manzum eseridir. Bk. Abdülbaki Turan, “el-Elfiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/28-29.

⁶⁷ İbnü'l-Bârîzî'nin (ö.738/1338) fıkha dair eserlerinden biridir. Bk. Tayyar Altıkulaç, “İbnü'l-Bârîzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/525-526.

⁶⁸ Sayyâdî, *Rifâî Sayyâdî Seyyidleri*, 73.

⁶⁹ Varol, II. *Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*; 11.

⁷⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Dahiliye Mektubu Kalemî [DH.MKT.]*, No. 2230, Gömlek No. 42.

⁷¹ Sayyâdî, *Rifâî Sayyâdî Seyyidleri*, 73.

⁷² Ebü'l-Hüdâ'nın önceleri Kâdiriyye tarikatına intisap ettiğine dair görüşlerin de olduğu ve bu durumun ilk risalesi haricinde pek bahsedilmediği nakledilmiştir. Rifâîyye tarikatı o dönemde halkın ve idarecilerin rağbet ettiği bir tarikat olarak geçmektedir. Bk. Abu-Manneh, “Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî”, 377.

⁷³ Sayyâdî, *Rifâî Sayyâdî Seyyidleri*, 73.

⁷⁴ Varol, II. *Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 12.

bulunan Ahmed es-Sayyâdî'nin (ö. 670/1271) soyundan geldiğini belirterek Sayyâdî nisbesini kullanmaya başlamıştır.⁷⁵

Ebü'l-Hüdâ, 1869'da Dımaşk⁷⁶'a gitmiştir. Burada Ahmed es-Sayyâdî'nin soyundan geldiğine dair bir silsile ile bu türbenin şeyhliği için gerekli yerlere başvurmuştur. Bu başvuru başta kabul edilmemiştir fakat netice olarak Ebü'l-Hüdâ'ya kendi köyü Hân-ı Şeyhûn'un mahallî şeyhliği verilmiştir.⁷⁷ Bu görevi küçük ve mahallî bir şeyhlikten ibaret olsa da Ebü'l-Hüdâ köyünden ayrıldığı dönemde dahi yerine bir vekil ve halife tayin ederek ömrünün sonuna kadar bu vazifeyi sürdürmüştür.⁷⁸

Ebü'l-Hüdâ, 1870 yılları civarında Ahmed es-Sayyâdî'nin türbe şeyhliğine tekrar müracaat etmek üzere İstanbul'a gitmiştir⁷⁹. Ebü'l-Hüdâ'nın iki yakın arkadaşı da onun İstanbul'a gitmesinde önemli etken olmuşlardır. Bu kimseler Abdülkadir el-Kudsî⁸⁰ ve Emîn el-Cundî⁸¹'dir. Ebü'l-Hüdâ, bu arkadaşları vesilesi ile kendisine konu ile ilgili bir tavsiye ve tezkiye yazısı temin etmiştir. Ayrıca kendisinin; zekâsı, belagati, kuvvetli hafızası ve dindarlığı ile fitrî bir çekiciliğe de sahip olduğu söylenmektedir. Bulunduğu meclislerde tasavvufî hikmetler söyleyerek çevresini genişletmiştir.⁸² İşte bu sıralarda Dımaşk'ın müftülüğü yanında Mecelle Cemiyeti üyesi de olan Emîn Cundî'nin desteğiyle Halep yakınında küçük bir kasaba olan Cisru'ş-Şüğûr Nakîbü'l-eşrâflığına⁸³ tayin edilmiştir.⁸⁴ Ebü'l-Hüdâ, kendi otobiyografisini anlattığı *Zahîretü'l-me'ad* adlı eserinde burada bir zaviye inşa ederek Rifâiyye tarikatını neşrettiğini anlatmıştır.⁸⁵ Bunların akabinde Ebü'l-Hüdâ'ya hizmetlerinden ötürü 1872 yılında İzmir müderrisliği pâyesi verilmiştir. 1873'te Halep müftüsü Bahâeddin Ruvvâs'ın vefatı üzerine tekrar İstanbul'a

⁷⁵ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

⁷⁶ Şam/Dımaşk, İslam dünyasının önemli tarihi şehirlerinden biridir. Günümüzde Suriye'nin başkentidir. Bkz. Cengiz Tomar, "Şam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/311-315.

⁷⁷ Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 12.

⁷⁸ Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 380.

⁷⁹ Ebü'l-Hüdâ'nın İstanbul'a ilk gittiği bu vakitler Sultan Abdülaziz dönemine tekabül etmektedir. Bk. Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II. ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 380.

⁸⁰ Abdülkadir el-Kudsî, Kudsîler ailesindedir. Kudsîler, zaviyeleri olmamasına rağmen Suriye'deki büyük ve saygın ailelerden biridir. Bk. Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 12.

⁸¹ Emîn el-Cundî, bir Rifâî'dir ve Dımaşk'ın (Şam) müftülük görevini yerine getirmektedir. Bk. Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 12.

⁸² Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 380.

⁸³ Nakîbü'l-eşrâf, seyyid ve şeriflerle ilgili işlere bakan yetkili kişidir. Bk. Ş. Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/322-324.

⁸⁴ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

⁸⁵ Sayyâdî, *Rifâî Sayyâdî Seyyidleri*, 74.

giden Ebü'l-Hüdâ 1874 yılında Halep nakîbü'l-eşrâflığı görevine başlamıştır.⁸⁶ 1875 yılında Sultan Abdülaziz tarafından yetkileri genişletilmiştir ve ayrı bir ödenekle birlikte kendisine Suriye, Diyarbakır, Bağdat ve Basra nakîbü'l-eşrâflıklarının müfettişliği görevi yüklenmiştir.⁸⁷

Sayyâdî, 1876'da Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişinin ardından Halep nakîbü'l-eşrâflığı görevinden alınmış, II. Abdülhamid'in 31 Ağustos'ta tahta çıkmasıyla eski görevine iade edilmiştir. Bununla birlikte kendisine Haremeyn pâyesi verilmiştir.⁸⁸ Aynı yılın sonlarında Halep müftüsü Muhammed Kudsi'nin torunu ve arkadaşı Abdullah Kudsi ile beraber İstanbul'a gitmiştir.⁸⁹ İstanbul'a gelişinden bir müddet sonra Sultan Abdülhamid'in davetiyle saraya gelmiştir. Ebü'l-Hüdâ'nın saraya gelmesinin ardından iltifatlarla karşılandığı söylenmektedir.⁹⁰ Akabinde Şeyhü'l-Meşâyih rütbesi ile Meclis-i Meşâyih reisliğine tayin edilmiştir.⁹¹ Fakat Ebü'l-Hüdâ bu görevine başlamadan 1878 yılında Halep'e geri gönderilmiştir. Bunun sebebi, Ebü'l-Hüdâ'nın *Dâi'r-Reşâd* adlı eserinde Meclis-i Meb'ûsan'ı savunduğu hususunda yapılan şikayetler olarak görülmektedir.⁹² Aynı zamanda Ebü'l-Hüdâ'nın hızlı yükselişi kendisi hakkında ithamlar ortaya atılmasına sebebiyet vermiştir⁹³ ve bu durumun Sultan II. Abdülhamid'i rahatsız etmesi Halep'e gönderilmesinin nedenlerindedir.

Ebü'l-Hüdâ, 1878 yılının sonlarına doğru Sultan Abdülhamid'in izniyle İstanbul'a dönmüştür. Sultan Abdülhamid'in bu izni vermesinde mâbeyinci⁹⁴ Hacı Ali ve Osman beylerin etkisi olduğu rivayet edilmektedir.⁹⁵ Bu dönüşünden sonra Ebü'l-Hüdâ, kendi isteği haricinde İstanbul'dan ayrılmamıştır. Yaklaşık yirmi yıl boyunca Sultan Abdülhamid'in danışmanlarından biri olarak sarayda bulunmuştur. Bu süreçte Sultan

⁸⁶ Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 13.

⁸⁷ Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 381.

⁸⁸ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

⁸⁹ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

⁹⁰ Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 384.

⁹¹ Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 384.

⁹² Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

⁹³ Ebü'l-Hüdâ'nın, yaşadığı dönemde üfürükçü, falcı vb. lakaplarla anıldığına ve zındık olduğuna dair hakkında bir risale yazıldığına dair bilgiler de mevcuttur. Bu risalenin Abdullah b. Hasan el-Kayravani tarafından *İttifâk ulemâ' et-tahkik 'ala enne Ebi'l-Hüdâ* adıyla kaleme alındığı nakledilmektedir. Ancak bunlar çalışmamızın konusu dışında kalmaktadır ve yeni araştırmalar için bir kapı niteliğinde olabilir.

⁹⁴ Mâbeyn-i Hümâyün, Osmanlı sarayında devlet işlerinin görüldüğü mekandır. Bk. Ali Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümâyün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/283-286.

⁹⁵ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

Abdülhamid'in himayesini ve teveccühünün yanı sıra pek çok idarecinin de saygısını kazanmıştır.⁹⁶ Aynı zamanda Ebü'l-Hüdâ padişahın yanında bulunduğu müddetçe hizmet ve sadakatini devamlı kılmıştır.⁹⁷

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin kariyeri Abdülhamid'in saltanatı boyunca yükselişte olmuştur. Öncelikle 1878 yılında İstanbul kazaskerliği pâyesi ardından 1879 yılında Anadolu kazaskerliği pâyesi görevine tayin edilmiştir.⁹⁸ 1882 yılında devletin kendisine verdiği 1200 kuruşluk maaş 4500 kuruşa yükseltilmiştir.⁹⁹ Daha sonra ilmiye rütbelerinin en yüksek mertebesi olan Rumeli Kazaskerliği pâyesini talep etmiştir. 1885 yılında bu talebi yerine getirilmiştir.¹⁰⁰ Bu rütbe Şeyhü'l-İslamlıktan bir önceki basamak olarak geçmektedir ve Ebü'l-Hüdâ, Şeyhü'l-İslam makamına ulaşmak gayretinde olmuştur.¹⁰¹ Ebü'l-Hüdâ, 1878'de üçüncü rütbe Mecîdî nişanı, 1882'de birinci rütbe Mecîdî nişanı, 1892'de Altın Liyakat madalyası, 1893 yılında ise Murassa' Mecîdî nişanı ile ödüllendirilmiştir.¹⁰²

Sultan Abdülhamid¹⁰³'in saray içerisinde pek çok müşaviri bulunmaktadır. Bu müşavirleri iki grup altında toplamak gerekirse birinci grup şahıslarına güvendiği ve hassas bölgelerde nazik görevlerde kullandığı danışmanlarıdır. Bu kimselerin bazıları Sultan Abdülhamid'in seleflerine de hizmet etmiştir.¹⁰⁴ İkinci grup ise Arapça konuşan kimselerden oluşmaktadır. Bu kimseler saray ile padişah arasında iletişimi sağlayan kimselerdir. Abdülhamid bu kişileri toplum tarafından kabul görmüş tarikatlardan seçmiştir.¹⁰⁵ Ebü'l-Hüdâ bu kişilerden biridir.¹⁰⁶ Ebü'l-Hüdâ'ya Arap meselelerine dair

⁹⁶ Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 385.

⁹⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal [Y.PRK.AZH.]*, No. 56, Gömlek No. 15.

⁹⁸ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/317.

⁹⁹ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/317; Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal [Y.PRK.AZH.]*, No.47, Gömlek No. 13.

¹⁰⁰ Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 28.

¹⁰¹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990), 184.

¹⁰² Buzpınar, "Sayyâdî", 36/317.

¹⁰³ Sultan Abdülhamid, 1878 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı hedef edinmiştir. Bunun da iç birlik ile sağlanacağını anlamış ve merkezî otorite ve din ile Osmanlı-Müslüman birliğini kurmaya çalışmıştır. Sultan Abdülhamid, İslâmcılık olarak geçen bu düşüncesi ışığında çevresinde pek çok danışman bulundurmıştır. Bk. Kemal H. Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), 344-347.

¹⁰⁴ Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, 355.

¹⁰⁵ Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, 356.

¹⁰⁶ Ulemaya hürmet etmek Osmanlı padişahlarının güzel bir adetidir. Sultan II. Abdülhamid de ehl-i sünnete karşı olmayan tarikatlar ve ilim erbabı ile iletişim halinde olmuştur. II. Abdülhamid'in hayatı boyunca pek çok tarikatla bağlantı kurmuştur ancak bu bağlantılar kısa sürelidir II. Abdülhamid'in intisap ettiği tarikatın Şâzeliyye tarikatı olduğu belirtilmektedir. Şeyh Muhammed Zâfir ile şeyhlik-mürüdlük ilişkisi kurulmuştur.

siyasi işlerde başvurulmuştur. Arap topraklarından İstanbul'a gelen reisler ile iletişim hususunda Ebü'l-Hüdâ öncü olmuştur.¹⁰⁷ Ebü'l-Hüdâ, hitabının kuvvetli olması ile aracılık ve tercümanlık faaliyetlerinde bulunmuştur. Mekke ve Kuzey Afrika gibi yerlerdeki reislere yazılan mektuplardan bazılarının Arapça müsveddelerini kaleme almıştır. Ayrıca Ebü'l-Hüdâ yazdığı risalelerde Osmanlıları Allah'ın İslam'ı kurtarmak için gönderdiği kurtarıcılar olarak betimlemiştir.¹⁰⁸ Aynı zamanda Arabistan'dan gelen bu misafirlerden bazıları Ebü'l-Hüdâ'nın evinde ağırlanmıştır.¹⁰⁹

Ebü'l-Hüdâ, toplumda meydana gelen en ufak bir ayrılıkçı hadisede dahi halkı sakinleştiren bir rol üstlenmiştir. Yaklaşık yirmi sene boyunca Hilâfet ve İslâm birliği için çalışmış, padişaha destek olmuştur. Fikirleri ve nüfuzu ile ortaya çıkan karışıklıkları engellemiştir.¹¹⁰

1.5.Vefatı

Ebü'l-Hüdâ, 1878 yılında İstanbul'a geldiğinde Beşiktaş Abbas Ağa mahallesinde bir eve yerleştirilmiştir. Ancak bir müddet sonra buranın yetersiz olduğunu ve sağlığına iyi gelmediğini Sultan Abdülhamid'e iletmesi üzerine 1889 yılında Serencebey Yokuşu'nda bir konak padişah tarafından satın alınıp döşenmiştir. Ebü'l-Hüdâ bu konağa yerleştirilmiştir. Aynı zamanda bu konak kendisine tekke olarak kullanılması için de verilmiştir. Ebü'l-Hüdâ, II. Meşrûtiyet'in ilanından¹¹¹ az bir zaman önce bu konaktan Büyük Ada'ya taşınmıştır.¹¹² Burada eski belediye reisi Nureddin Efendinin konağında hayatını devam ettirmiştir.¹¹³

Muhammed Zâfir siyasi işlerde ve devlet işlerinde de rol almıştır fakat bu durum üst düzey ve derinlikli değildir. II. Abdülhamid'in kızı Muhammed Zâfir'in vefatından sonra babasını Ebü'l-Hüdâ'nın tarikatı Rifâiyye'ye intisap ettiğini söylemektedir. Ancak II. Abdülhamid'in hayatına bakıldığında bu durumun da derin olmadığı anlaşılmaktadır. Bk. Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş–Prof. Dr. Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2015), 252; Ömer Faruk Yılmaz, *Belgelerle Sultan II. Abdülhamid Han* (İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 2000), 274-276; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 29.

¹⁰⁷ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 29.

¹⁰⁸ Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, 357.

¹⁰⁹ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 29

¹¹⁰ Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 77.

¹¹¹ II. Meşrûtiyetin ilanı 1908 yılında gerçekleşmiştir.

¹¹² Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

¹¹³ Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 120.

Ebü'l-Hüdâ, II. Abdülhamid döneminde Halep'ten gelerek Saray'da hızla yıldızı parlamış bir kimsedir. Ancak bu hızlı yükseliş aleyhtarlarını çoğalmasına sebep olmuştur. Bunların akabinde, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Bekir Ağa Bölüğü'ne getirilerek sorgulanmış hatta Anadolu'ya veya Rumeli'ye sürülmesi gerektiği konuşulmuştur.¹¹⁴ Ebü'l-Hüdâ, işte bu sıralarda Büyük Ada'da göz hapsinde iken 22 Mart 1909 yılında (h. 29 Safer 1327) pazartesi günü konağında vefat etmiştir.¹¹⁵ Ebü'l-Hüdâ'nın vefatını damadı Zaptiye Nezaretine çektiği telgrafla bildirmiştir. Ayrıca, Ebü'l-Hüdâ'nın vasiyetinin Beşiktaş'taki Sayyâdî dergahına defnedilmek olduğunu da bildirmiş ve gerekli işlemlerin yapılmasını talep etmiştir. Bu talep yetkili makamlarca değerlendirilmiş ve onaylanmıştır.¹¹⁶

Ebü'l-Hüdâ, ömrünün son zamanlarını hakkındaki ithamlar sebebiyle buhran içerisinde geçirmiş ve bu süreç içerisinde vefat etmiştir. II. Abdülhamid'in, Ebü'l-Hüdâ'nın vefatına çok üzüldüğü, cenaze işleri için bir miktar para yolladığı ancak ailesinin bu parayı kabul etmeyip kızının kıymetli bir ziyneti satılarak cenazenin Beşiktaş'taki Sayyâdî dergahına defnedildiği söylenmektedir.¹¹⁷ Ebü'l-Hüdâ'nın naaşı 1937 yılında Halep'te yaptırdığı cami, konak ve zaviyeden oluşan külliyenin hazîresine¹¹⁸, babası Hasan Vâdî ve kardeşi Abdürrezzak'ın mezarlarının yanına nakledilmiştir.¹¹⁹

1.6.Eserleri

Ebü'l-Hüdâ, hayatı boyunca iki yüzden fazla eser kaleme almıştır. Bu eserler, Arapça lisanıyla kaleme alınmıştır. Eserlerinde tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf, tercüme-i hâl, usûlü'd-din ve siyaset konularına değinmiştir.¹²⁰ Siyâsî içerikli birkaç eseri dışında bunların çoğunda tasavvufî konular üzerinde durmuştur.¹²¹

¹¹⁴ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

¹¹⁵ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

¹¹⁶ Varol, II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri, 120.

¹¹⁷ Varol, II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri, 120.

¹¹⁸ Hazîre/mezarlık, vakıf binalarının yanında zamanla teşekkül eden küçük mezarlıktır. Bk. Nebi Bozkurt, "Mezarlık", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/519-522.

¹¹⁹ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/217.

¹²⁰ Süleyman Kuku, "Müellifin Hâl Tercümesi", Dav'ü'ş-şems-Gün Işığı, mlf. Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî (İstanbul: Damra Yayınevi, 2016) 14.

¹²¹ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/218.

Ebü'l-Hüdâ, kitaplarını pek çok alanda kaleme almış olsa dahi konular genel olarak üç kategoride toplanabilir. Bunlardan birincisi Sultan Abdülhamid'in hilâfetini benimsemek, savunmak ve halkın bağlılığını sağlamaktır. İkincisi, Rifâîyye tarikatının yayılması ve yüceltilmesidir. Üçüncüsü, soyundaki şeriflik ve seyyidlik unvanlarıyla karşıt iddiaları çürütmektir.¹²²

Ebü'l-Hüdâ hayatta iken kitaplarının hepsi basılmış hatta bazı eserlerinin baskıları yenilenmiştir. Bu işle Abdülhakîm b. Selim Abdülbasit ilgilenmiştir. Ebü'l-Hüdâ'nın şiirleri de iki divânda toplanmış ve basılmıştır.¹²³

Ebü'l-Hüdâ'nın bazı eserleri hakkındaki bilgiler aşağıdadır:

1. *Dâ'ir-reşad li-sebîli'l-ittihâd ve'l-inkiyâd*: Ebü'l-Hüdâ'nın bilinen en önemli eseridir.¹²⁴ Bu eser Ebü'l-Hüdâ'nın yakın arkadaşı ve müridi olan aynı zamanda sarayda katiplik yapan Abdülkadir Kudsî tarafında Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Osmanlı hilâfet ve saltanatını dinî açıdan desteklemek amacıyla yazılmıştır.¹²⁵ Ayrıca bu eser Suriye'deki Arap Müslümanlar için kaleme alınmıştır.¹²⁶
2. *en-Nefhatü'n-nebeviyye fî hidmeti'l-hilafeti'i-hamidiyyeti'l-Osmâniyye*: Ebü'l-Hüdâ'nın hilâfet hususunda yazdığı diğer önemli eseridir. Bu eser muhtevâ bakımından *Dâ'ir-Reşâd*'a benzer ve Abdülhamid'i bolca methederek, Batı medeniyetini ciddi olarak eleştirir. Muhaliflerine karşı bir duruşu ortaya koyar. Eseri tercüme eden kişi tam olarak bilinmemekle birlikte Abdülkadir Kudsî olabileceği ihtimaldir.¹²⁷ Önceki eserle birlikte yeni harflere aktarılarak *Hilâfet Risaleleri*¹²⁸ içinde yayımlanmıştır.¹²⁹
3. *Ruhu'l-hikme*: Ebü'l-Hüdâ'nın bu eseri tasavvuf ve felsefe konularına değinmekle birlikte özellikle güzel ahlak üzerinde durmaktadır. Eserin son

¹²² Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri.*, 92.

¹²³ Kuku, "Müellifin Hâl Tercümesi", 14.

¹²⁴ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Dâ'ir-reşad li-sebîli'l-ittihâd ve'l-inkiyâd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, 284).

¹²⁵ Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 93.

¹²⁶ Abu-Manneh, "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî", 397.

¹²⁷ Varol, *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*, 97.

¹²⁸ İsmail Kara, *Hilâfet Risaleleri* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2002).

¹²⁹ Buzpınar, "*Sayyâdî*", 36/218.

kısımında hilafet ve saltanatı ilgilendiren atıfların olduğu belirtilmiştir.¹³⁰ Ebü'l-Hüdâ'nın son eserlerinden biri olarak kabul edilebilir ve tercüme edilmiştir.¹³¹

4. *Kılâdetü'l-cevâhir*: Ebü'l-Hüdâ'nın bu eseri Ahmed er-Rifâî'ye ve Rifâiyye tarikatı tarihine, âdâb ve erkânına dair hacimli olan bu eser h. 1300 (m. 1884) yılında Beyrut'ta basılmıştır.¹³²
5. *Dav'ü'ş-şems*: Ebü'l-Hüdâ bu eserini İslâm dini ve esaslarına dair kaleme almıştır.¹³³ Eserin tahkikli neşri M. Selîm el-Hemâmî tarafından yapılmıştır.¹³⁴ Bu eser 2016 yılında Süleyman Kuku tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve İstanbul'da basılmıştır.¹³⁵
6. *Zahîretü'l-me'ad*: Ebü'l-Hüdâ'nın biyografisini kaleme aldığı eseridir.¹³⁶ Şeceresi hakkında önemli bilgiler vermektedir ve soyunun seyyidlerden olduğunu ispat amacı ile kaleme almıştır. 1889 (h. 1307) yılında Mısır'da basılmıştır.¹³⁷ Eser, 2015 yılında Ahmet Kaya tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve İstanbul'da basılmıştır.¹³⁸

Ebü'l-Hüdâ'nın bir kısım eser ve açıklamasını yukarıdaki bahsettik. Şimdi burada da diğer bazı eserlerini başlık halinde vereceğiz. Bu eserler şunlardır:

1. *el-Feyzü'l-Muhammedî ve'l-mededi'l-Ahmedî*. (Divân)
2. *et-Tibyân el-camî' beyne'l-hikmeti ve'l-beyân*. (Divân)
3. *Berâhine'l-hikem*. (Divân)
4. *Hidâyetü's-sâ'î' bî sülûk-i tarikat'il-Gavs'ir-Rifâî*
5. *Tarikü's-sevâb fî's-salâti ale'n-Nebiyi'l-evvâb*.
6. *el-Fecrü'l-münîr fî mâ verade an lisâni'l-Gavs'ir-Rifâî'l-kebîr*.

¹³⁰ Varol, II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri., 100.

¹³¹ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Kitâbü'l-ruhi'l-hikme* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Kitapları, 364.); *Ruhu'l-hikme Tercümesi* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Kitapları, 311)

¹³² Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Kılâdetü'l-cevâhir* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, 261).

¹³³ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Dav'ü'ş-şems* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, 493).

¹³⁴ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/218.

¹³⁵ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Dav'ü'ş-şems Gün Işığ*, çev. Süleyman Kuku (İstanbul: Damra Yayınevi, 2016).

¹³⁶ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Zahîretü'l-me'ad* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, 241).

¹³⁷ Buzpınar, "Sayyâdî", 36/218.

¹³⁸ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Rifâî Sayyâdî Seyyidleri*, çev. Ahmet Kaya (İstanbul: Revak Kitabevi, 2015)

7. *Kurretü 'l-ayn fî medâihi 'l-Gavsi 'l-Ebi 'l-Alemeyn.*
8. *Nuru 'l-insâf fî keşfi zulmetü 'l-hilâf.*
9. *Tenvîrü 'l-ebşâr fî tabakâti 's-saâdeti 'r-Rifâiyyeti 'l-ahyâr.*
10. *er-Ravzü 'l-bessâm fî eşheri 'l-bütûn karîeti bi 'ş-Şam.*
11. *Şifâü 'l-kulûb bi kelâmi 'n-Nebiyi 'l-mahbûb.*
12. *Usûlü 't-tarîkati 'l-âliyyeti 'r-Rifâiyye.*
13. *es-Sıratü 'l-müstakîm fî tefsir-i Bismillâhi 'r-Rahmâni 'r-Rahîm.*
14. *Rahâtü 'l-ervâh.*
15. *Muhabbetü 's-sâlikîn.*
16. *Bürhânü 'r-Rahmân.*
17. *et-Tuhfetü 's-seniyye.*
18. *Esrârü 'l-esmâü 'l-hüsnâ.*
19. *Esrârü 'l-ervâh.*
20. *Ukudü 'l-cevâhir fî 'n-nesebi 's-Sayyâdiyyi 't-Tâhîr.*
21. *Ganîmetü 's-sâdikîn fî tarîkti 's-sâlihîn.*
22. *Kılâdetü 'l-cevâhir fî zikri 'l-Gavsi 'r-Rifâi ve ittibâihi 'l-ekâbir.*
23. *en-Nuhbe fî ahkâmi 'n-nisbe.*
24. *Esrârü 'l-vücûdi 'l-insânî.*
25. *Âdâbü 'l-müslimîn el-mehûzetü an seyyidi 'l-mürselîn.*
26. *el-Külliyetü 'l-hedâiyye.*
27. *Medînetü 'l-İslâmiyye fî hükmi 'ş-şer'iyye.*
28. *el-Kenzü 'l-mütalsem fî meddi yedi 'n-Nebî li veledihi 'l-Gavs er-Rifâi.*

Çalışmamızın temelinden uzaklaşmamak için Ebü'l-Hüdâ'nın iki yüzü aşkın eserinden bu kadarını vermekle yetineceğiz. Ebü'l-Hüdâ'nın hayatına ve eserlerine özetle değinmemizin akabinde *Kalâidü 'z-Zeberced* isimli eseri incelemeye başlayacağız.

İKİNCİ BÖLÜM
KALÂİDÜ'Z-ZEBERCED

2.1.Eser İsminin Değerlendirilmesi

Ebü'l-Hüdâ'nın bu eserinin tam ismi “*Kalâidü'z-zeberced alâ hikemi Mevlâna'l-Gavsi'ş-Şerîfi'r-Rifâi Ahmed*” olarak geçmektedir. Fakat kullanım kolaylığı açısından daha çok “*Kalâidü'z-zeberced*” olarak zikredilen bu eser, Arapça olarak kaleme alınmıştır.

Kitabın kısa isminin “kalâid” (قَلَائِدُ) ve “zeberced” kelimelerinin terkibinden oluştuğunu görmekteyiz. Bunlardan “kalâid” (قَلَائِدُ) kelimesi “kılâde” (قِلَادَةٌ) kelimesinin çoğuludur. Kılâde kelimesinin lügat anlamı “kolye, gerdanlık, madalya, nişan, rozet” olarak geçmektedir.¹³⁹ Terkipteki diğer kelime olan “zeberced” (زَبْرَجْدُ) kelimesinin lügat anlamı ise “sarı yakut, kıymetli taş” olarak geçmektedir.¹⁴⁰ Böylelikle eserin kısa isminin anlamı “Sarı Yakut Kolyeler” olarak ortaya çıkmaktadır. Eserin tam isminin anlamının da “Efendimiz Gavsımız¹⁴¹ Şerîf Ahmed Rifâi'nin Hikmetleri Hakkında Sarı Yakut Kolyeler” olduğunu söyleyebiliriz.

Sarı yakut bir kolyenin değeri göz önüne alındığında eserin bu isimle adlandırılmasının sebebi de anlaşılmaktadır. Ebü'l-Hüdâ, Ahmet Rifâi'nin hikmetlerini ele aldığı bu eserinin kıymetine işaret etmek için eserini bu şekilde adlandırmıştır.

2.2.Eserin Yazılma Amacı

Rifâiyye tarikatının kurucusu olan Ahmed er-Rifâi'nin kendisinin telif ettiği ve günümüze intikal eden tek bir eseri vardır. “*Hikemü'r-Rifâiyye*” ismini taşıyan bu eser Arapça kaleme alınmış olup Ahmed er-Rifâi'nin müridi Abdü's-Semî el-Hâşimî'ye ithafen yazılmıştır.¹⁴² Abdü's-Semî el-Hâşimî, Ahmed Rifâi tarafından “şeyhü'l-muhteşem” olarak anılmıştır¹⁴³. Ahmed er-Rifâi'nin halifelerindendir ve halifeleri içinde de önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra seçkin irfan erbabından biridir. Fazilet ve

¹³⁹ Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük el-mu'cem* (İstanbul: Mektep Yayınlar,2014), “Kılâde”, 973.

¹⁴⁰ Güneş, “Zeberced”, 520.

¹⁴¹ Kutub, veliler zümresinin başkanı ve insan-ı kâmil anlamına gelen bir tasavvuf terimidir. Kutub derecesine eren en büyük veliye kendisinden manevî yardım istendiği (istiğase) için “gavs” da denilir. Bk. Süleyman Ateş, “Kutub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/498-499.

¹⁴² Tahralı, “Ahmed er-Rifâi”, 2/129.

¹⁴³ Muallim Naci, *Rufâi Hikmetleri*, çev. H. Rahmi Yamanlı (İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2013), 8.

olgunlukla vasıflandırılmış olup, doğruluk ve zühd ile tanınan biri olarak zikredilmektedir.¹⁴⁴

Ahmed er-Rifâî'nin kutlu sözlerini Ebü'l-Fazl eş-Şafî el-Vasîtî bir araya getirerek bir risale meydana getirmiştir. Ebü'l-Fazl bu risaleyi oluşturan sayfaları Ahmed er-Rifâî'nin el yazısı ile yazılmış olarak Abdü's-Semî el-Hâşimî'nin hazinesinde bulmuştur. Abdü's-Semî el-Hâşimî bu sayfaların kenarına kendi el yazısı ile sayfaların muhtevâsının Ahmed er-Rifâî'nin hikmetleri olduğunu, bu hikmetlerin kendisine hitaben yazıldığını ve ezberlenmesi gerektiğini yazmıştır. Ayrıca bu hikmetli sözlerin Allah'ın muvaffak kıldığı kimseler için en güzel hazinelerden biri olduğunu da belirtmiştir.¹⁴⁵ Abdü's-Semî el-Hâşimî'nin yazdığı bu yazı bu hikmetli sözlerin Ahmed er-Rifâî'nin gönlüne doğan ilhamlardan olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, Ahmed er-Rifâî'nin *Hikemü'r-Rifâiyye* adı bu eserini Arapça olarak şerh etmek amacıyla kaleme almıştır. Bu şerh Ebü'l-Hüdâ hayattayken 1885 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

2.3.Eserin Nüshaları ve Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Ebü'l-Hüdâ'nın *Kalâidü'z-zeberced* adlı eserinin nüsha araştırmaları sonucunda ulaşabildiğimiz nüshalar Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi koleksiyonu 1662¹⁴⁷ numaralı, Hacı Mahmut Efendi koleksiyonu 3266 numaralı¹⁴⁸ ve Abdülgani Ağa koleksiyonu 169 numaralı¹⁴⁹ nüshalardır. Bu nüshalardan Bağdatlı Vehbi koleksiyonunda bulunan nüsha eserin asıl taramasıdır Hacı Mahmut Efendi koleksiyonundaki nüsha eserin renkli taraması, Abdülgani Ağa koleksiyonundaki nüsha ise eserin siyah beyaz taramasıdır. Nüshaların hepsi 1885 yılı basımlıdır.

¹⁴⁴ Muallim Nâci, *Rufâî Hikmetleri*, 8.

¹⁴⁵ Muallim Nâci, *Rufâî Hikmetleri*, 8.

¹⁴⁶ Muallim Nâci, *Rufâî Hikmetleri*, 8.

¹⁴⁷ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced alâ hikemi Mevlâna'l-Gavsi's-Şerîfi'r-Rifâî Ahmed* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 1662).

¹⁴⁸ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced alâ hikemi Mevlâna'l-Gavsi's-Şerîfi'r-Rifâî Ahmed* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3266).

¹⁴⁹ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced alâ hikemi Mevlâna'l-Gavsi's-Şerîfi'r-Rifâî Ahmed* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Abdülgani Ağa, 169).

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced* isimli eserinden kendi tercemesini anlattığı *el-Furkânü'd-demiğ bi'l-hakkı ebâtîli ehl-i buhtân*¹⁵⁰ kitabında bahsetmiştir. Aynı zamanda *Kalâidü'z-zeberced* eseri yine kendisine ait olan *el-Înâyetü'r-Rabbâniyye*¹⁵¹ isimli eserinde adı geçmektedir. Ebü'l-Hüdâ'nın bu kitabını Abdürrezzâk Baytâr *Hilyetü'l-beşer fî tarîhi'l-karni's-sâlise aşr* adlı kitabında zikretmiştir. Bizzat Ebü'l-Hüdâ'dan kitabı için tercemesini talep ettiğini belirtmiş, Ebü'l-Hüdâ'nın da tüm telifleriyle birlikte kendisine ulaştığını aktarmıştır. Bu eserlerinden birinin *Kalâidü'z-zeberced* olduğunu anlatmıştır.¹⁵² *Mu'cemü'l-matbuâti'l-Arabiyye ve'l-muarrebe*'nin sahibi Yusuf b. İlyân b. Mûsâ Serkis ed-Dımaşki de Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin telifleri içinde *Kalâidü'z-zeberced*'i zikretmiştir.¹⁵³

Kalâidü'z-zeberced üzerinde yapılan çalışmalardan biri Muallim Nâci tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu eser 1886 (h. 1304) yılında İstanbul'da *Kalâidü'z-zeberced*'den sekiz hikmetin Türkçe'ye tercüme edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Muallim Nâci, *Hikemü'r-Rifâiyye*'nin ve şerhinin Arapça olması sebebiyle faydalarının sadece seçkinlere münhasır kaldığını, bu faydaların umuma yayılması için eseri kaleme aldığını söylemiştir.¹⁵⁴ Eserin tamamını tercüme etmeyip yalnızca sekiz hikmeti ele almasının sebebini bizzat kendisi eserinde anlatmıştır. *Kalâidü'z-zeberced*'in dilinin fasih ve beliğ olması hasebiyle sadece sekiz hikmeti tercüme etme girişimine cesaret ettiğini söylemiştir. Hikmetlerin her birinin birçok mânâyı içerdiğini ve daha fazlasını tercüme etmenin haddine olmadığını da ekleyerek kendisinin seçtiği sekiz hikmeti tercüme etmiştir. Hikmetlerin tercümelerini harfiyen yaptıktan sonra hikmetler hakkındaki fikrini de yazdığını belirtmiştir.¹⁵⁵

Kalâidü'z-zeberced üzerinde yapılan bir başka çalışma da eserin tahkik edilmesi olmuştur. Bu eser, 2008 yılında Ezher şeyhi el-Murabbî Bedî' eş-Şiblî Ebî Hâlid danışmanlığında Ahmed Remzeh b. Hamûd Cuhâ Ebi'l-Hüdâ tarafından tahkik edilmiş

¹⁵⁰ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *el-Furkânü'd-demiğ bi'l-hakkı ebâtîli ehl-i buhtân* (Kahire: Matbaatü'l-Hilal, 1906), (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Kitapları, 608.)

¹⁵¹ Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *el-Înâyetü'r-Rabbâniyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ. Hakkı, 3795).

¹⁵² Abdürrezzak b. Hasan b. İbrâhim el-Meydani ed-Dımaşki Baytar, *Hilyetü'l-beşer fî tarîhi'l-karni's-sâlise aşr*, thk. Muhammed Behcet el-Baytâr (Beyrut: Dâru's-Sadır, 1413/1993), 1/72.

¹⁵³ Yusuf b. İlyân b. Mûsâ Serkis ed-Dımaşki, *Mu'cemü'l-matbuâti'l-Arabiyye ve'l-muarrebe*, (Kahire: Matbaatü's-Serkis, 1346/1928).

¹⁵⁴ Muallim Nâci, *Rufâi Hikmetleri*, 9.

¹⁵⁵ Muallim Nâci, *Rufâi Hikmetleri*, 10.

ve neşredilmiştir.¹⁵⁶ Muhakkik, eseri tahkik ederken el yazması nüshalar üzerinde durmadığını yalnızca Ebü'l-Hüdâ'nın hayatta olduğu dönemde Beyrut'ta basılan nüshayı dikkate aldığını belirtmiştir.¹⁵⁷ Yukarıda da bahsettiğimiz üzer Türkiye'de yazma nüshası olduğu bilgisine ulaşamamıştık. Kütüphanelerden ulaşabildiğimiz nüshalar da matbaada basılmış nüshalardır. İhtimaldir ki *Kalâidü'z-zeberced*'in muhakkiki de kendi coğrafyasında sağlıklı bir yazma nüshaya ulaşamayıp eseri matbaa basımı nüsha üzerinden tahkik etmiştir. Ancak bu konu üzerinde net bir şey söylemek mümkün değildir ve bu konu yapılacak yeni araştırmalar için bir kapı niteliğinde olabilir.

Eserin muhakkiki Ahmed Remzeh b. Hamûd Cuhâ Ebi'l-Hüdâ mukaddimesinde bu eseri tahkik etmeye hocasının öncülüğünde başladığını anlatmıştır. Hocası Ezher Şeyhi Bedî' eş-Şiblî Ebî Hâlid'in kendisini bu mübarek yola ulaştırdığını, kendisine hırka giydirdiğini ve Rifâiyye tarikatında icâzet verdiğini belirtmiştir. Ardından bu eserin sâlikîne ve muhibbine fayda sağlamasını ve Allah katında makbul olmasını temenni etmiştir.¹⁵⁸

Muhakkik, mukaddimeden sonra tahkik yöntemini belirtmiş ve eseri tahkik ederken yaptıklarını numaralandırarak vermiştir. Burada öncelikle *Kalâidü'z-zeberced*'in aslının Ebü'l-Hüdâ'ya nispetini delillendirdiği kısmı kaleme almıştır. Akabinde Kur'ân-Kerîm ayetlerini ve hadîs-i şerîfleri tahrîc ettiğini belirtmiştir. Ardından, bu eserin bir fıkıh veya akaid kitabı olmadığını söylemiş ve zayıf hadislerle amel etme hususunda alimlerin görüşlerini ele almıştır. Kitabın başında şerhe konu olan Ahmed er-Rifâî'nin hikmetlerini numaralandırarak sıralamıştır.¹⁵⁹ Tahkik sırasında gerekli gördüğü durumlarda hikmetlerin şerh kısmında alt başlıklar oluşturmuştur. Eser içinde adı geçen alimlerin, sûfîlerin ve meşhur kişilerin tercemelerine metin içinde ve dipnotta yer vermiştir. Eserde bulunan bazı garip kelimelerin şerhini yapmıştır. Muhakkik kitabın sonunda Ahmed er-Rifâî ve Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin biyografilerine vermiştir. Aynı şekilde kitabın sonunda eserde geçen alimlerin, ayetlerin ve hadislerin fihristine de yer vererek tahkiki tamamlamıştır.

¹⁵⁶ Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced alâ hikemi Mevlâna'l-Gavsi's-Şerîfi'r-Rifâî Ahmed*, thk. Ahmed Remzeh b. Hamûd Cuhâ Ebi'l-Hüdâ, (Lübnan: Dâru'l-Beyrut, 1429/2008).

¹⁵⁷ Sayyâdî, *Kalâidü'z-Zeberced*, 8.

¹⁵⁸ Sayyâdî, *Kalâidü'z-Zeberced*, 6.

¹⁵⁹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-Zeberced*, 7.

Ebü'l-Hüdâ'nın *Kalâidü 'z-zeberced* isimli eserinin Türkçe'ye tamamıyla tercümesi henüz yapılmamıştır. *Kalâidü 'z-zeberced*'in Ebü'l-Hüdâ ismi geçince akla gelen ilk eserlerden olmaması ayrıca yazarın pek çok esere sahip olması bu eser hakkında yapılan çalışmaların kısıtlı olmasına sebebiyet vermiş olabileceğini düşünmekteyiz. Şimdi *Kalâidü 'z-zeberced*'in kaynakları ve muhtevâsı hususunu ele alacağız.

2.4.Eserin Kaynakları ve Muhtevâsı

Kalâidü 'z-zeberced Ahmed er-Rifâî'nin *Hikemü 'r-Rifâiyye*'sini konu alan tasavvufî bir şerhtir. Ebü'l-Hüdâ hayatta iken basılmış olan nüshaya baktığımızda müellifin bu eserini kaleme alırken kaynakları hakkında bilgi vermediğini görmekteyiz. Yalnızca Ahmed er-Rifâî'nin *Hikemü 'r-Rifâiyye*'sine yapılmış tasavvufî bir şerh olarak geçmektedir. Ancak bu eser tasavvufî bir eser olması hasebiyle Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyyeye dayalıdır. Bu sebeple en temel kaynakları Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdir.

Ebü'l-Hüdâ, *Kalâidü 'z-zeberced*'de hikmetleri şerh ederken öncelikle ayetlere başvurmuştur. Hikmetin içerdiği mânâyı ayetler ile şerh etme gayretinde bulunmuştur. Gerekli gördüğü durumlarda da kullandığı ayetlerin tefsirlerine yer vermiştir. Eserin tahkikli neşrine baktığımızda bu ayetlerin tefsirleri hususunda İbn Cerîr et-Taberî'nin¹⁶⁰ (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân*'ının Zemaşeri'nin¹⁶¹ (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ının ve Fahreddin er-Râzî'nin¹⁶² (ö. 606/1210) *et-Tefsîrü'l-Kebîr*'inin (*Mefâtihi'l-gayb*) kaynak alındığını görüyoruz.

Ebü'l-Hüdâ, *Kalâidü 'z-zeberced*'de hikmetleri şerh ederken ayetlerden sonra başvurduğu en temel kaynak hadisler olmuştur. Ancak *Kalâidü 'z-zeberced* bir fıkıh ya da akaid kitabı değildir. Bilakis amellerin faziletini konu alan bir kitaptır.¹⁶³ Bu sebeple Ebü'l-Hüdâ bu kitabı kaleme alırken yer verdiği hadislerin sıhhatini dikkate almamıştır. Dolayısıyla eserde zayıf kabul edilen hadisler de bulunmaktadır. Muhakkik eserin başında bu konuda bir başlık açarak zayıf hadislerle amel etme hususunda alimlerin

¹⁶⁰ Mustafa Fayda, "İbn Cerîr et-Taberî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,2010), 39/314-318.

¹⁶¹ M. Suat Mertoğlu, "Zemaşeri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/235-238.

¹⁶² Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/89-95

¹⁶³ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-Zeberced*, 9.

görüşlerine yer vermiştir. Sonuç olarak da dini bir hükme karşı olmadığı ve helali haram haramı helal kılmadığı müddetçe zayıf hadisle amel edilebileceği görüşünün alimler tarafından çoğunluk olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Böylelikle hadisleri tahric etmiş, gerekli durumlarda lafızlarıyla ve sıhhatleriyle ilgili malumata yer vermiştir.

Kalâidü'z-zeberced'de hadislerin kaynaklarına yer verilirken en başta *Kütüb-i Sitte*'den¹⁶⁴ faydalanılmıştır. *Kütüb-i sitte* haricinde kaynak olarak kullanılan hadis kitaplarının çoğunluğu Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *el-Müsned*'i, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef*'i, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i ve *Kitâbü'z-zühd*'ü, Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Edebü'l-müfred*'i, Dârimî'nin (ö. 255/869) *es-Sünen*'i, Bezzâr'ın (ö. 292/905) *el-Müsned*'i, Ebû Ya'la el-Mevsilî'nin (ö. 307/919) *el-Müsned*'i, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *es-Sahîh*'i, Hakîm et-Tirmizî'nin (ö. 320/932) *Nevâdiru'l-Usûl*'ü, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *el-Müsnedü'l-sahîh*'i, Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-kebîr* ve *el-Mu'cemü'l-evsât*'ı, Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *el-Mütedrek*'i, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Şuabü'l-îmân*'ı ve *ez-Zühdü'l-kebîr*'i, Deylemî'nin (ö. 509/1115) *Firdevsü'l-ahbâr*'ı, Ziyâeddin el-Makdisî'nin (ö. 643/1245) *el-Ehâdisü'l-muhtâre*'si, Münzirî'nin (ö. 656/1258) *et-Tergîb ve't-terhîb*'i Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Ezkâr* ve *el-Erbâin*'i, Heysemî'nin (ö. 807/1405) *Mecmau'z-zevâid*'i, Bûsîrî'nin (ö. 840/1436) *Misbâhu'z-zücade*'si, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Câmu's-sağîr*'i, Müttakî el-Hindî'nin (ö. 975/1567) *Kenzü'l-ummâl*'i, Münâvî'nin (ö. 1031/1622) *Feyzü'l-kadîr*'i, Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) *Keşfü'l-hafâ*'sı gibi kitaplardır.

Ayet ve hadislerin dışında *Kalâidü'z-zeberced*'de bazı alimlere, sûfilere ve meşhur şahıslara veyahut mekanlara dair malumata da yer verilmiştir. Muhakkik eseri tahkik ederken bu noktalarda bazı eserlere başvurmuş ve dipnotta açıklamalarda bulunmuştur. Bu eserlerden bazıları; Buhârî'nin (ö.256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*'i, Hakîm en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Târîhu Nisâbü'r*'u, Sülemî'nin (ö. 412/1021) *Tabakâtü's-süfiyye*'si, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ*'sı, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd*'ı, İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu Medîneti Dimaşk*'i, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhu'l-İslâm*'ı ve *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'sı İbnü'l-

¹⁶⁴ Buhârî (ö.256/870) *el-Câmiu's-sahîh*, Müslim (ö.261/875) *el-Câmiu's-sahîh*, Tirmizî (ö.279/892) *el-Câmiu's-sahîh*, Ebû Dâvûd (ö.275/889) *es-Sünen*, Nesâî (ö. 303/915) *es-Sünen*, İbn Mâce (ö. 273/887) *es-Sünen*.

Mülakkın'ın (ö. 804/1401) *Tabakâtü'l-evliyâ'sı*, Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) *et-Tabakâtü'l-kübrâ'sı* Hayreddin es-Ziriklî'nin (ö. 1976) *el-A'lâm*'i gibi eserlerdir.

Ebü'l-Hüdâ, *Kalâidü'z-zeberced*'de tasavvuf ve ahlâka dair eserlerden ve kendi eserlerinden de alıntıda bulunarak faydalanmıştır. En başta Ahmed er-Rifâî'nin (ö. 578/1182) *Hikemü'r-Rifâiyye*'sine şerh etmek üzere başvurmuştur. Ardından Ahmed er-Rifâî'nin (ö. 578/1182) *el-Burhânü'l-müeyyed*'i, Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) *el-Cevâhir ve'd-dürer*'i ve *el-Envâru'l-Kudsiyye*'si ile Ebü'l-Hüdâ'nın *Dav'üş-şems* ve *Nûru'l-insâf*'ı *Kalâidü'z-zeberced*'de adı geçen ve kendilerinden alıntılar yapılan eserlerdir.

Kalâidü'z-zeberced'de şerhe konu olan hikmetlere baktığımızda hikmetlerin bir nasihat ve özdeyiş niteliğinde olduğunu görmekteyiz. Ahmed er-Rifâî'nin müridi Abdüssemî el-Hâşimî'ye ithafen kaleme aldığı bu hikmetlerin her biri içinde pek çok anlamı ihtivâ etmektedir. Bunların, tasavvufî kavramları içerdiği gibi bir insanın hayatında mihenk taşı olabilecek durumları da anlattığını düşünmekteyiz. Sıradaki bölümde bu hikmetleri *Kalâidü'z-zeberced* özelinde inceleyip değerlendireceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
***KALÂİDÜ'Z-ZEBERCED* ÖZELİNDE AHMED ER-RİFÂÎ'NİN**
HİKMETLERİ

Bu başlık altında *Kalâidü'z-zeberced*'de şerh edilen hikmetleri Ebü'l-Hüdâ'nın nasıl şerh ettiğini aktaracağız. *Kalâidü'z-zeberced*'de hikmetler şerh edilirken herhangi bir başlıklandırma yapılmamış, hikmetlerin her biri kendi içinde şerh edilmiştir. Ancak eseri incelememiz neticesinde hikmetleri içerdikleri konulara göre belli başlıklar altında toplayarak vereceğiz. Burada verilen hikmetler *Kalâidü'z-zeberced*'deki tüm hikmetleri kapsamayacak öne çıkan meseleleri içeren hikmetlere yer verilecektir.

3.1.Eserde Geçen Tasavvufî Kavramlardan Birkaçı

3.1.1. Tevekkül

Tevekkül kelimesi sözlükte güvenme, bel bağlama, vekil tayin etme ve havale etme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise Allah'ın katında olana güvenip halkın elinde ve avucunda olan şeye göz dikmemek, vaat edilene güvenme, her halükârda Allah'a a sığınma, kalbin Hakk'a itimadı, vesvese, endişe ve rızık kaygısı halini yok edip, insanı huzura ve rahata kavuşturan Mevlâ'ya güven hali anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁵

Tevekkül, Tasavvuf ilminde tahalluk kavramları altında ibadet ve ahlâka dair olanlar içinde zikredilmektedir. Tevekkül kavramını, tevekkül, teslim ve tefviz olarak ayıranlar da vardır. Buna göre tevekkül, Allah'ın vaadine güvenmek; teslim, O'nun bilgisiyle yetinmek ve Allah'ın kendisini bildiğini düşünüp teslim olmak; tefviz de Hakk'ın hükmüne razı olmaktır.¹⁶⁶

Ebü'l-Hüdâ'nın, *Kalâidü'z-zeberced*'de şerh ettiği ilk hikmet tevekkül ile alakalıdır. Yani Ahmed er-Rifâî'nin ilk söylediği hikmet tevekkülü içermektedir. Bu hikmet ve tevekkül ile alakalı diğer hikmetler şunlardır:

- Bir fakîr¹⁶⁷ işinde kendi başına çabalarsa bitâb düşer. Fakat işini Allah'a teslim ederse, Allah onu kimseye muhtaç etmeden başarılı kılar.¹⁶⁸
- Bir zalim sana zulmettiğinde ve sen kendini savunamadığında bil ki sen o vakit Allah Tealâ'ya iltica etmeye eriştin. O halde kalbinin istikametini O'ndan gayrısından çevir, muradını ve işini kapısına bırak. Sana meded

¹⁶⁵ Süleyman Uludağ, "Tevekkül", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 357.

¹⁶⁶ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatler*, 173.

¹⁶⁷ Fakir, gerçek anlamıyla yoksul demektir. Tasavvufta fakir, derviş kimsenin kendine ait bir şeyinin olmadığını, gerçek mülk sahibinin Allah olduğunu düşünmesi demektir. Bk. Uludağ, "Fakir", 131.

¹⁶⁸ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 46.

gelecektir. Böylece senin aklına gelmeyen gerçekleşir. İşte teslimiyetin ve Allah'a iltica etmede samimiyetin sırrı budur.¹⁶⁹

- Kendini tart, en yüksek mertebeye ulaşabiliyorsan ki o rıza mertebesidir, bunu yap. Şayet yapamıyorsan ikinci mertebeye in. Bu mertebe de planlarını, gücünü kuvvetini, küllünü ve cüzünü göz ardı ederek Allah'a ilticada samimi olmaktır. Allah yardımıyla, kudretiyle, iradenin ve tedbirinin üstünde gerçekleştirir.¹⁷⁰ Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de "Yardımcı olarak Allah yeter."¹⁷¹ buyrulmaktadır.
- Eğer Allah için acele ediyorsan ve O'na iltica ediyorsan Habîbullah'ı (s.a.v.) vesile kıl. Elinden geldiğince O'na (s.a.v.) salât ve selâmı çoğalt. Allah'ın kapısında Resûl'ün sünnetini amel ederek dur. Sübhân olan Allah'a dayanarak, sığınarak tevekkül ederek dua et.¹⁷²

Burada murâd olunan Allah'a tefviz, teslim ve tevekkül etmektir¹⁷³ Tevekkül Allah'ın fiillerinden razı olmaktır. Ancak bu durum Allah ve Resûlullah'ın (s.a.v.) emri altında olup rızık için çaba göstermek ve zararları defetmek için tedbir almakla yapılmalıdır.¹⁷⁴ Ayrıca bilinmelidir ki tevekkül, ağıyardan ve sebeplerden yüz çevirip Allah ile yetinmek ve O'na dayanmaktır. Allah'a karşı niyette ihlaslı olmak, şekten uzak durmak ve hüsn-ü zan ile işini Allah'a havale etmektir. Muhakkak ki Allah sığınanların zahiri, mütevekkillerin melceidir.¹⁷⁵ Resûlullah'ın (s.a.v.) tevekkül hakkındaki hadislerinden bazıları şöyle gelmiştir:

*"Şayet Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, Allah sizleri sabah yuvalarından aç çıkıp akşam yuvalarına tok dönen kuşların rızıklandırıldığı gibi rızıklandırırdu."*¹⁷⁶

¹⁶⁹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 331.

¹⁷⁰ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 333.

¹⁷¹ en-Nisâ 4/45.

¹⁷² Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 333.

¹⁷³ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 46.

¹⁷⁴ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 48.

¹⁷⁵ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 49.

¹⁷⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, 2015), "Kitâbü'z-zühd", 14 (No: 4164).2

“Bir adam devesinin üzerinde Resûlullah’ın yanına geldi ve O’na şöyle sordu: Yâ Resûlullah! Devemi bağlamadan bırakıp tevekkül edeyim mi? Allah Resûl’ü o adama buyurdu: Deveni bağla ve ondan sonra tevekkül et!”¹⁷⁷

Sâlik için sebep kapıları mahlûk eliyle ona kapanmışsa Fettâh ve Muîn olan Allah’a yakınlaşmalıdır ki kapılar açılsın. Allah’ın rubûbiyyeti ve ulûhiyyeti O’na özgüdür. Allah mazluma merhamet ederek, zalimi kahrederek mahlûk tarafından insana kapatılan kapıları muhakkak ki açandır. Sâlik Allah’ın rahmetinden ve merhametinden ümidini kesmemelidir. Allah’a iman ederek, O’na tevekkül ederek şu ayetle amel etmelidir: “*Kim Allah’a tevekkül ederse Allah ona yeter.*”¹⁷⁸ Şüphesiz ki Allah vaad ettiğini yerine getirir, O sözünden dönmez.¹⁷⁹

3.1.2. Takva

- Allah’tan gayrısıyla mutmain olmak korkudur. Allah’tan havf duymak ise O’ndan gayrısından mutmain olmaktır.¹⁸⁰
- Ameline güvenme. Allah’ın rahmetine ve kudretine sığın. Kendinden ve gayrından mücerred ol. Umulur ki sen selamet ehline ilhak olasın.¹⁸¹ “*Onlar iman edip takvâya ermiş olanlardır.*”¹⁸²
- Allah’tan kork.¹⁸³ “*Hikmetin başı Allah’tan korkmaktır.*”¹⁸⁴, “*Sana Allah’a karşı takvalı olman gerektir. Muhakkak ki takva bütün hayırların başıdır.*”¹⁸⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de takvâ hususu üç mânâda gelmiştir. Bunlardan ilki haşyet ve heybet anlamında: “*Yalnız benden korkun.*”¹⁸⁶, ikincisi taât ve ibadet anlamında: “*Ey inanlar Allah’tan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun. Ancak Müslüman olarak can*

¹⁷⁷ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân* (Beirut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiye, 1995), 2/81.

¹⁷⁸ Talak 65/3.

¹⁷⁹ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 337.

¹⁸⁰ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 160.

¹⁸¹ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 264.

¹⁸² Yûnûs 10/63.

¹⁸³ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 339.

¹⁸⁴ Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, 1/470.

¹⁸⁵ Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr Süleymân Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id* (Beirut: Dârü’l-kütübî’l-İlmiye, 1982), 1/301.

¹⁸⁶ el-Bakara 2/41.

verin.”¹⁸⁷, üçüncüsü kalbi günahlardan temizleme anlamındadır: “Her kim Allah’a ve peygamberine itaat eder, Allah’tan korkar, O’nun azabından sakınırsa, işte böyleleri muradına erecek olanlardır.”¹⁸⁸

Takvâ kelimesi, sözlükte korkma, endişelenme, kaygılanma, dikkatli davranma, sakınma anlamlarına gelmektedir. İstilah anlamı ise Allah’a boyun eğerek azabından sakınmak, cezayı gerektiren davranışlardan nefsi uzaklaştırmak suretiyle korunmak mânâsındadır.¹⁸⁹

Kalâidü’z-zeberced’de takva, hikmetlerden birinde Allah’a (a.c.) karşı bir korku hissetme hâli olarak gelmiştir. Öyle ki sâlik Allah’a (a.c.) karşı havf içerisinde olursa Allah’tan (a.c.) gayrısından mutmain olur. Allah’ı (a.c.) bulan her şeyi bulmuştur, Allah’ı (a.c.) kaybeden her şeyi kaybetmiştir.¹⁹⁰ Rasûlullah (s.a.v.) takvâ hakkında bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Her kim Allah’a karşı takvâlı olursa güçlü yaşar, Allah’ın beldesinde emin olur.”¹⁹¹ Kur’ân-ı Kerîm’de de şöyle buyrulmaktadır: “Şüphesiz Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir.”¹⁹²

Bir diğer hikmette takva hususuna değinmeden evvel amele itimat etmemeye işaret edilmiştir. Bu hususta şu hadis gelmiştir: “Rasûlullah (s.a.v) bir gün: ‘Şüphesiz ki sizden biriniz ameliyle cennete giremeyecektir.’ buyurmuştur. Bunun üzerine O’na: ‘Siz de mi yâ Rasûlullah?’ diye sorulunca: ‘Vallahi ben, Allah’ın beni rahmetiyle kuşatmasından başka bir şey değilim.’ diye cevap vermiştir.”¹⁹³ Bunun ardından Allah’ın rahmetine ve kudretine sığınmanın gerekliliği ile devam edilmiştir ve kendi nefsinden ve kendisi dışında mevcudâtın hepsinden mücerred olmanın selâmet ehline dahil olmaya sebebiyet vereceği anlatılmıştır. Selamet ehli olanlar iman edip takvâyâ sahip olan kimselerdir. Bu kimseler Allah’a karşı havf duyarlar, kalplerinin bir an dahi Allah’tan başkasıyla meşgul

¹⁸⁷ Âl-i İmrân 3/102.

¹⁸⁸ En-Nûr 24/52.

¹⁸⁹ Uludağ, “Takva”, 342.

¹⁹⁰ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 160

¹⁹¹ Şiruye b. Şehredâr Deylemî, *Firdevsü’l-ahbar bi me’sûri’l-hitâb* (Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîye, 1986), 3/150.

¹⁹² en-Nahl 16/128.

¹⁹³ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh* (Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîye, 2013), “el-Merdâ ve’t-tıbb”, 19 (No: 5673); Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, (Beyrut: Darü’l-kütübi’l-ilmîye, 2016), “Sıfati’l-kıyâme ve’l-cenne ve’n-nâr”, 2816.

olmasından korkarlar. Allah'a (a.c.) yakınlaştıran her şey onlara yakın, Allah'tan (a.c.) uzaklaştıran her şey onlara uzaktır.¹⁹⁴

Eserde takva hususunda gelen bir hikmette Allah'a (a.c.) karşı korku duymanın, hikmetin açığa çıkmasına vesile olacak bir korku olduğu anlatılmıştır.¹⁹⁵ Sâlik, bu korku ile nefsinin dizginleyerek kendini günahlardan muhafaza eder. Kalbinde Allah'a karşı hissettiği haşyet duygusunu seyrinde mihenk taşı yaparak hikmete doğru ilerler. Allah (a.c.) yarattığı tüm mahlûkattan haberdardır, insana şah damarından yakın olandır.¹⁹⁶ Allah'a (a.c.) karşı takvâ ile huşû eden bir kalp de O'nun gözetimi altındadır. Bu kalbe sahip kimse bunu bilip elbette ki itminân duyacaktır.

Kalâidü 'z-zeberced' de hikmetlerin belirli bir sıralama ile gelmediğini belirtmiştik. Ancak bu hikmetlerin eserde aldıkları yerlerin de bir hikmeti olduğunu düşünmekteyiz. Eserde ilk hikmet tevekküle işaret ederken son hikmet takvâ hususuna dikkat çekmektedir.

3.1.3. İhlâs

Kalâidü 'z-zeberced' de takvâ hususunu anlatan bir hikmet ihlâs konusuna da değinmiştir. İhlâs, kelime anlamı itibariyle samimi kılmak, samimiyetle yapmak, doğru ve katışıksız kılmak gönülden bağlılık demektir.¹⁹⁷ İstılâh anlamı ise tutum ve davranışlarda yalnızca Allah'ın rızasını gözetme, özün söze, sözün öze uyması, riyakâr ve iki yüzlü olmama demektir.¹⁹⁸ Tasavvufta ihlâs bir tahalluk kavramı olarak ele alınmaktadır. İhlâs, insânî meziyetlerin en güzellerinden biridir. Çünkü bir insan ancak ihlâsı ile kalbini, berraklığını bulandıracak düşüncelerden muhafaza edebilir.¹⁹⁹

- Allah'ın beldesinde Allah'a takvâli olmak ne güzel refiktir. Ve kalb ile bedeni rahata erdiren ihlâs ne güzel ferahlıktır.²⁰⁰

¹⁹⁴ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 265-266.

¹⁹⁵ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 339.

¹⁹⁶ Bkz. Kâf Sûresi 50/16.

¹⁹⁷ Güneş, "İhlâs", 354-355.

¹⁹⁸ Uludağ, "İhlâs", 181.

¹⁹⁹ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 169.

²⁰⁰ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 205.

Bu meziyet hikmette, Allah yurdunda en iyi arkadaşın takva olması, kalbin ve bedeninin mutluluğunun ise ihlas ile mümkün olması şeklinde açıklanmıştır.²⁰¹ Burada ihlâsın kardeşi rıfka²⁰² da işaret edilmektedir. İhlas, rıfkı getirir ve rıfk kalbi ıslâh eden bir hikmettir. Aynı zamanda rıfk, insan tabiatında hoş karşılanmayan kabalık mizacını uzaklaştırmaktadır.²⁰³

3.1.4. Rıza

Tasavvufta mühim hususlardan biri de rıza mevzusudur. Rıza sözlükte hoşnutluk, memnuniyet, lütuf, izin müsaade gibi anlamlara gelmektedir.²⁰⁴ İstılahta ise iradeyi ortadan kaldırmak, kaderin acı tecellileri karşısında kalbin huzuru ve sükûn halinde olması, sâlikin Hakk'ın ezeli tercihinin kendisi için yaptığı tercihten daha iyi olduğunu kavrayarak kızmayı ve şikâyeti bırakması gibi mânâlara gelmektedir.²⁰⁵ Rıza kavramı tasavvufta tahalluk kavramları altında ibadet ve ahlak kavramları içinde zikredilmektedir. Tasavvufta rıza iki boyutlu olarak; kulun Allah'tan razı olması, Allah'ın kuldan razı olması şeklinde meydana gelmektedir.²⁰⁶ Ayrıca nefsin mertebelerinden nefs-i râziye ve nefs-i merzıyye de rıza makamından sonra elden edilen mertebelerdir.²⁰⁷ Rıza kavramının dayandırıldığı ve nefsin rıza ile alakalı mertebelerinin adlandırıldığı ayetler şunlardır:

*“Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.”*²⁰⁸

*“Ey itminana ermiş nefis, dön Rabb'ine, sen O'ndan, O senden razı olarak.”*²⁰⁹

Ebü'l-Hüdâ'nın rıza hususunda şerh ettiği hikmet de bunlara işaret etmektedir.:

²⁰¹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 205.

²⁰² Rıfk, yumuşak davranma, nezâket anlamında bir ahlâk terimidir. Bk. Mustafa Çağrıçı, “Rıfk”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/51-52.

²⁰³ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 205.

²⁰⁴ Güneş, “Rıza”, 480.

²⁰⁵ Uludağ, “Rıza”, 295.

²⁰⁶ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 175.

²⁰⁷ Nefsin mertebeleri seyru sülûk metodlarından biri olan merâtib-i nefis ve tezkiye konusuna girmektedir. Nefsin mertebeleri yedidir. Bunlar: nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülheme, nefs-i mutmainne, nefs-i râziye, nefs-i merzıyye ve nefs-i kâmile. Nefsin tezkiye edilmesinin yollarından bazıları riyâzet, mücâhede, halvet ve hizmettir. Seyru sülûk metodlarından bir diğeri de kalp tasfiyesidir. Bk. Ramazan Muslu, “Seyru Sülûk Metodları”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse (İstanbul: Grafiker, 2017), 336-365.

²⁰⁸ el-Beyyine 96/8.

²⁰⁹ el-Fecr 89/27-28.

- Başarının sesi Allah'ın rızasının kapısında işitilir. Allah'tan razı ol, razı olunmuş şekilde uyu. Böylelikle emin olursun.²¹⁰

Rıza hükümlerin altında ve kaderin tenezzülünde kalbin sükûnudur. Bu husus Rasûlullah'ın (s.a.v.) şu duasının sırrıdır: “*Kazadan sonra rızayı istiyorum.*”²¹¹ Çünkü kemal bir rıza kaza ve kaderin vukûundan sonra ortaya koyulan teslimiyettir. Rıza kapısında başarı sesinin işitilmesindeki maksat bir kulun kader tecelli ettiği anda sergilediği ilk duruştur.²¹²

Bu hikmet insanı talim etmektedir. Allah'a, Allah'ın verdiklerine ve vermediklerine rıza duymak insanı emin kılmaktadır. İnsan tüm acizliğiyle, zayıflığıyla, ihtiyacıyla rıza kapısına gider ve Âzîm, Kâdîr ve Râhîm olan Allah (a.c.) fazlıyla, rahmetiyle, inayetiyle ona muamelede bulunur.²¹³ Rıza her hâlde bir kabul hâlidir. İnsan hayatı boyunca pek çok şahısla ve olayla karşılaşır. Bu karşılaşmalara fevri ve sabırsız yaklaşmazsa her bir olayın arkasındaki hikmeti anlayacaktır. İnsanoğlu Kur'ân'da aceleci ve sabırsız olarak vasıflanır. Rıza makamı insanın bu hâlini aşip kemâle ulaşmasına vesile olmaktadır.

3.1.5. Zühd

Zühd sözlükte; uzaklaşmak, yüz çevirmek, terk etmek, bırakmak anlamlarına gelmektedir.²¹⁴ Tasavvuf ıstılahında zühd; ahirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek, Hakk'a yönelmek için ahiretten de el etek çekmek, elde mevcut olsa dahi gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek, fuzûlî ve lüzumsuz olanı terk etmek gibi manalara gelmektedir.²¹⁵

Ebü'l-Hüdâ'nın zühd hususunda şerh ettiği hikmetler şunlardır:

- Resûlullah'ın (s.a.v.) buyruğu “*Dünya sevgisi bütün hataların başıdır.*”²¹⁶ şeklinde gelmiştir. Dünyadan yüz çevir, dünyanın lezzetlerinden de uzaklaş.²¹⁷

²¹⁰ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 198.

²¹¹ Heysemî, *Firdevsü'l-ahbâr*, 1/113.

²¹² Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 198.

²¹³ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 198.

²¹⁴ Güneş, “Zühd”, 537.

²¹⁵ Uludağ, “Zühd”, 397.

²¹⁶ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 7/338.

²¹⁷ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 323.

İnsanın elinde kalple bağlantılı olan bir damar vardır. Ne zaman ki insan eliyle dünyadan bir şey alırsa onun âfeti dünya sevgisinin kalbe yerleşmesi olmuştur. Ve böylece insan Hakk'ı talep etmekten yüz çevirip dünyayı talep etmeye başlar. Fakat bu durumda sayılamayacak kadar çok tehlikeler, belalar, sıkıntılar vardır.²¹⁸ Allah Rasûlü'nün hadisi bunu teyit etmektedir: “*Dünya sevgisi bütün hataların başıdır.*”²¹⁹ Bu nasihat zühdü gerektirmektedir. Şüphesiz zühd, Allah'a yaklaşır en şerefli ahlâktır.²²⁰ Rasûlullah'ın (s.a.v.) şu hadisi buna şahit gösterilebilir:

“*Dünyadan zâhid ol, Allah seni sevsin. İnsanların ellerindekinden zâhid ol, insanlar seni sevsin.*”²²¹

- Dünya ehline yaklaşma hususunda dikkatli ol. Muhakkak ki dünya ehline yaklaşmak kalbi katılaştırır. Onlara tevâzu duymak Allah'ın gazabını gerektirir. Onları yüceltmek günahı ziyadeleştirir.²²²

Bu hikmette ibret almaya teşvik edilmiştir. Dünya ehline yaklaşımdan nehyedilmiştir. Gaflet onları kör etmiştir. Ve onlar zâhirin sevgisiyle meşgul olmuşlar, onunla itibar duymuşlardır. Fakat bu durum kalplerin katılaşmasına sebebiyet vermiştir, yani gaflet onları celbetmiştir. Şüphesiz ki kişi dostluk ettiği kişinin hâli ile hâllenir.²²³ Ayrıca bu hikmette dünya ehlini yüceltmek ve onlara tevâzu duymaya karşı da bir uyarı vardır. Çünkü bunu neticesi onlara muhabbet duymak ve onlara itimat etmektir. Bu iki hâl de ma'rifetullah ehline bir tehlikedir.²²⁴

3.1.6. Marifetullah

Marifet yani irfan, tasavvufta tahakkuk kavramları içinde bilgi kavramlarından biri olarak geçmektedir.²²⁵ Kelime anlamına baktığımızda marifet; bilgi, ilim, idrak, tanıma ve bilme demektir.²²⁶ İstılahta ise sûfîlerin ruhani halleri yaşayarak, manevi ve ilahi

²¹⁸ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 324.

²¹⁹ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 7/338.

²²⁰ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 325.

²²¹ İbn Mâce, “Kitâbü'z-zühd”, 1 (No: 4102).

²²² Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 338.

²²³ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 341.

²²⁴ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 342.

²²⁵ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 203.

²²⁶ Güneş, “Marifet”, 772.

hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan mânâlarına gelmektedir.²²⁷ Ancak ilim ile marifet farklı mânâlara gelmektedir. Marifet yaşayarak, görerek, tadarak tecrübe edilen bilgidir. Marifetin kaynağı da kalp, ruh, sır, ilham ve keşftir. Sâlik, marifete seyrü sülûkunda ve tecrübe ile ulaşabilir.²²⁸

Kalâidü 'z-zeberced'de marifetullah konusuna da değinilmektedir.

- Marifetullahın gayesi Allah'ın keyfiyet ve mekâna bağlı olmaksızın mevcudiyetine kesin bir şekilde inanmaktır.²²⁹

Bu konuya Kur'ân-ı Kerîm'den: “*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.*”²³⁰ ayeti delil getirilebilir. Ayrıca Rasûlullah (s.a.v.) “*Ben sana olan övgüleri sayamam, sen kendini övdüğün gibisin.*”²³¹ buyurmuştur. Allah (a.c.) mahlûka ait tüm isimlerden ve sıfatlardan münezzehtir. Allah'a (a.c.) herhangi bir teşbihte bulunmanın kafirliğe sebebiyet vereceğini açıklamıştır.²³²

- Marifet bedeninin ruhu; teyakkuzun dâimi, sırrın selîm, kalbin şefkatli ve ayakların sabit olmasıdır.²³³

Bu hikmette kulun Rabb'ini tanımasının bir beden gibi olduğu anlatılmıştır. Fakat sadece Allah'ın mevcudiyetine inanmak ve kaderi ikrar kâmil bir marifet makamı için yeterli değildir. Bu durum azaları yöneten, onların hareketini ve sekîneti sağlayan ruhu bedenden uzaklaştırmaya benzemektedir. Bu yüzden Ebü'l-Hüdâ kâmil bir marifetin dört unsurla mümkün olacağını açıklamıştır. Teyakkuzun dâimi olması, Allah'ın (a.c.) nimetlerini tefekkür ederek Allah'a (a.c.) karşı gaflette olmaktan uzak durmaktır. Sırrın selim olması, amellerde niyetin riyanın şaibesinden ve ağyârın iltifatında selâmette olmasıdır. Şefkatli kalp, Allah'ın mahlûka rahmet ve merhamet olarak hediye ettiği kalptir. Ayağın sabit olması da, Allah'ın (a.c.) Rasûlullah'a (s.a.v.) nâzil ettiğine herhangi bir şüphenin karışmadığı sâdik imandır. Bunun üzerine bütün hasletler bir araya toplanmıştır. Böylelikle Allah marifetin bedenine kudsî bir ruh hediye etmiştir.²³⁴

²²⁷ Uludağ, “Marifet”, 236.

²²⁸ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 221.

²²⁹ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 130.

²³⁰ eş-Şûrâ 42/11.

²³¹ Müslim, “Salât”, 486.

²³² Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 133.

²³³ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 234.

²³⁴ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 234.

3.2. Eserde Geçen Tasavvufî Meselelerden Bazıları

3.2.1. Edep

- Edep ile muhlukâtla bir arada bulun. Muhakkak ki bu Hâlık'ın yanında edeple bulunmaktır.²³⁵

Edep sözlükte; güzel davranış, ahlak, terbiye, nezaket gibi mânâlara gelmektedir. İstılahta ise edep kişiyi kötü hal ve hareketlerden vazgeçiren bir melekedir.²³⁶ Tasavvuf'ta edep ahlâkın güzelliğine işaret etmektedir. Bir başka açıdan baktığımızda ise her şeyin ve her yerin kuralına uygun davranmanın edep olduğunu söyleyebiliriz.

Ahmet er-Rifâî hayatı boyunca edebe büyük bir önem atfetmiştir. Ahmed er-Rifâî şeyhin huzurunda edebe riâyet etmeninde âdâptan olduğu anlatmaktadır. Bir kişinin kendinden üstün olanlarla sohbetinin edebi, onlara hizmet etmesidir. Kişinin kendisiyle denk olanlara karşı edebi de onları kendine tercih etmesidir. Kişinin kendinden madden, manen ve yaş olarak küçük olanlara karşı edebi ise onları kendisine tercih etmesi, onları şefkatle ve nasihatle terbiye etmesidir.²³⁷ Kıymetli insanlara, küçük çocuklara, kutsal mekânlarla ve halkın bulunduğu sosyal ortamlarda nasıl davranılması gerektiği bilgisi edebin meselesidir. Ebü'l-Hüdâ, bu hikmette geçen edebi mahlûka karşı nezaketli olmanın gerekliliğine işaret ederek açıklamıştır. Sâlik, yolculuğu boyunca karşılaştığı hak sahiplerine nazik ve yumuşak davranmalıdır. Bu yolculukta kendi hakkı mevzu olduğunda ise sabır göstermelidir. Sâlikin, Rasûlullah'ın (s.a.v.) ahlâkı ile ahlaklanarak müsamaha hususunda yükselmeye niyet etmesi gereklidir.²³⁸

3.2.2. İlim

İlim kavramı, sözlükte bilmek, tanımak, öğrenmek, anlamak, fark etmek anlamlarına gelmektedir.²³⁹ Tasavvufî istılahta ilim; marifet, irfan, kendini bilmek,

²³⁵ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 338.

²³⁶ Uludağ, "Edep", 116.

²³⁷ Ahmed er-Rifâî, *el-Bürhânü'l-müeyyed-Marifet Yolu*, çev. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2017), 38.

²³⁸ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 342.

²³⁹ Güneş, "İlim", 806.

sâlikin kendini bilmesi olarak geçmektedir.²⁴⁰ Ahmed er-Rifâî'nin ilim hakkında şerhe konu olan hikmetleri ise şunlardır:

- “İlim, dünyada şeref, ahirette izzettir.”²⁴¹

Bu hikmeti Resûlullah'ın (s.a.v.) şu hadisleri desteklemektedir:

“Alimler ümmetimin vekilleridir.”²⁴²

“İlim, mü'minin dostu, akıl rehberi, doğruluk ameli, yumuşaklık veziri, sabır emîri, yumuşaklık çocuğu ve şefkat kardeşidir.”²⁴³

“Çin'de dahi olsa ilmi talep ediniz. Muhakkak ki ilim talebi her Müslümana farzdır.”²⁴⁴

Allah (a.c.) alimler ile alimler haricindeki insanları ayrı tutmuştur. Alimleri diğerlerinden şerefli ve kıymetli kılmıştır.²⁴⁵ Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de “*De ki; hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”²⁴⁶ buyrulmuştur. Bununla birlikte Allah insanlara havâssın yani alimlerin eteklerine tutunmalarını elzem kılmıştır. Ve Kur'ân da “*Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun.*”²⁴⁷ buyurmuştur. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de cehalete karşı da “*Cahillerden yüz çevir.*”²⁴⁸ buyrulmaktadır. Açıktır ki ilmi methetmek, cehâleti ise zemmetmek lazımdır. İlim, cahillerden uzaklaşmayı, onların sözlerine kulak tıkamayı, her hallerinden bakışı çevirmeyi gerektirmektedir.²⁴⁹

İnsanlar, ilmin en güzel menzil ve en şerefli mertebe addetmişlerdir. İlim Allah'a (a.c.) delâlet eder ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) şeriatini izah edendir. Alimlerin mertebelerinin en şerefli ise Rasûlullah'ın (s.a.v.) sünnetine tabi olarak O'nun ahlakıyla ahlaklanmak ve ilmi amelle sağlamlaştırmaktır. Rasûlullah'a (s.a.v.) tabi olma hususunda Allah (a.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur: “*Rasûlullah'ın emrine aykırı davrananlar başlarına bir belanın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.*”²⁵⁰

²⁴⁰ Uludağ, “İlim”, 184.

²⁴¹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 53.

²⁴² Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr*, 3/49.

²⁴³ Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr*, 3/65.

²⁴⁴ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3/254.

²⁴⁵ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 54.

²⁴⁶ Zümer 39/9.

²⁴⁷ Nahl 16/43.

²⁴⁸ A'raf 7/199.

²⁴⁹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 54.

²⁵⁰ en-Nûr 24/63.

Bir başka ayette de “Kim kendisinde hidayet (doğru yol) belli olduktan sonra Peygamber’e karşı çıkar, mü’minlerin yolundan başkasına uyarsa, O’nu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir.”²⁵¹

- Nice ilim vardır ki meyvesi cehalettir, nice cehâlet vardır ki meyvesi ilimdir.²⁵²
- Sen ilmine zül elbisesi giydirmişken, ilmin ihtişamı sende nasıl sıhhat bulsun?²⁵³

Bazı ilim sahibi kimseler için ilim, kanatlarının altında gururu barındırmaktadır. Öyle ki bu kimse ilimle yetinip ilimle amel etmekten uzak durur ve ilmiyle kendisini mahlûktan yüce görür. Ancak böyle bir kimse için zikredilen bu ilim neticesi cehâlet olan keskin bir meyveye dönüşür.²⁵⁴

İnsan, merhametlilerin en merhametlisi Allah’a niyaz ve Rasûl’üne (s.a.v) tevessül ederek kendisinin ameli makbul alimlerden olması, Allah indinde rıza almış kullardan olması için dua etmelidir.²⁵⁵

- İlim seni cehâlet rütbesinden kaldırandır, gururdan uzaklaştırır ve seni üli’l-azm’ın yoluna koyandır.²⁵⁶

Bu hikmetteki ilimden maksat din ile dünya arasını toplayan, her ikisinde de yararlanılan faydalı ilimdir. Fıkıh, hadis, tefsir ve diğer şer’i ilimler böyle ilimlerdir. İlimin hâmil olan bir kişi için ilim, özel şartlar taşımaktadır.²⁵⁷

Bu şartlardan ilki ilmin kişiyi cehalet rütbesinden yükseltmesidir. İlim sahibi bir kimse bunu Allah’ın emrinden kopmadan, hududunu aşmadan yapmalıdır. Allah’ın (a.c.) emirlerine uyup, nehyettiklerinden uzak durmalıdır. Böylelikle cehaletten uzaklaşıp ilim mertebesi hakkıyla gerçekleşmiş olmaktadır.²⁵⁸

²⁵¹ en-Nisâ 4/115.

²⁵² Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 140.

²⁵³ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 140.

²⁵⁴ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 140.

²⁵⁵ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 143.

²⁵⁶ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 175.

²⁵⁷ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 175.

²⁵⁸ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 175.

Bir diğerk şart da hakiki ilim sahibi olan kimsenin ilmiyle kibirlenmesinden vazgeçmesidir. İblisin ahlakından çekinerek kendi nefsini başka birinden daha iyi olduğuna şahit tutmamasıdır. Aynı zamanda bunu gerçekleştirirken Allah'ın şeriatine sınımsıkı tutunmalıdır.²⁵⁹

Bu iki şarttan sonra ilim, kişiye Allah yolunda sabreden ve Allah'ın emrettiğı üzere istikamet üzere olan üli'l-azmın yolunu tutturmalıdır. Öyle Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: “Şüphesiz Rabbi'miz Allah'tır deyip de sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: Korkmayın, üzülmeyin, size (dünyada iken vadedilmekte olan cennetle sevinin.”²⁶⁰ Allah Rasûlü (s.a.v.) “Kıyamet gününde en şiddetli azab ilmi fayda vermeyen alim için olacaktır.”²⁶¹ Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) bir başka hadisinde ilimle ilgili güzel bir duası vardır: “Allah'ım fayda vermeyen ilimden sana sığınırım.”²⁶²

- İlim nur, tevâzu sürûrdur.²⁶³

İlim, kulu irşâd yoluyla hidayete erdiren bir nurdur. Tevâzu, ilme ulaştıran sebeplerden biri olması hasebiyle sürûrdur. Bu manaya gelen bir haber vârid olmuştur: “Muhakkak ki ilim, kibir ile haya arasında zayı olur gider. Nitekim kibirli kimse bilmediğı bir şeyi sormaktan kendini beri görür, haya eden kişi de utancından soru soramaz. Böylelikle de ilimden maksat hasıl olamaz.”²⁶⁴

- Rabb'ine döneceksin, ilimden faydalı olanı al. Şüphesiz senin dünyanın bir hayal, burada her şey zevâl bulacak. Ancak Allah ise bütün halleri değıştirip dönüştürendir.²⁶⁵

Bu hikmette fani dünya ilmiyle meşgul olmadan evvel, baki ahiret ilmiyle iştilgal etmenin gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Dünya bir hayalden ibarettir ve dünya üzerinde bulunanların hepsi zail olacaktır.²⁶⁶

²⁵⁹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 175.

²⁶⁰ Fussilet 41/30.

²⁶¹ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 3/284.

²⁶² Müslim, “Zikir, Dua, Tevbe, İstiğfâr”, 2722)

²⁶³ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 259.

²⁶⁴ Bk. Buhârî, “İlim”, 51, Mücâhid'den rivâyette: “İlim, utangaç ve kibirli kimseler tarafından öğrenilemez.”

²⁶⁵ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 314.

²⁶⁶ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 320.

3.2.3. Akıl Nimeti

Ebü'l-Hüdâ, Ahmed er-Rifâî'nin akıl ile alakalı şu hikmetlerini şerh etmiştir:

- Akıl faydalar hazinesi ve mutluluk kimyasıdır.²⁶⁷

Rasûlullah'tan (s.a.v.) akıl hususunda şu haberler vârid olmuştur:

“Allah'ın yarattıklarının ilki akıldır. Allah akla gel dedi akıl geldi, git dedi akıl gitti. Sonra da “İzzetim ve celâlim üzere yemin olsun ki ben senden daha kıymetli bir şey yaratmadım. Ben sana nimet veririm, seni hesaba çekerim, seni aziz ya da zelil kılarım.”²⁶⁸

“İnsanlar hayırla amel ederler. Onların hayrı akılları miktarıncadır.”²⁶⁹

Bu hikmet açıklanırken Ahmed er-Rifâî'nin *Bürhânü'l-müeyyed* kitabından faydalanılmıştır: “Âlem-i ekber, yani koskoca âlemden murat akıldır. O da sendedir. Sende dürülü olan âlemden küçük gördüğün cismin zâhir olmaktadır. Senin cismin böylesine büyük bir âlemi ihâta edebilmek şerefine nâil bulunmasaydı, ona mahal ve mevki olmazdı. Öyleyse sen artık böyle büyük bir âlemi; heykel-i cismâniyeti ihâta edebilecek yüksek bir himmet sahibi olmaya çalış. Çünkü sende dürülü olan bu âlem-i ekber, şuaları her makama yükselebilecek, barîkaları her bir hazarâta varabilecek kabiliyettir.”²⁷⁰

Akıl, ilmi akledendir. Mahlûk için ilmin şerefi ancak akıl ile tamamlanır. Bir topluluk ilmin kıymetinin yüceliğini ancak akla göre belirler. Lakin bu Allah'a nispetledir. Çünkü ilim Allah'ın, akıl mahlûkun sıfatlarındandır. İlmimizin ve aklımızın nispetine gelince aklımız ilmimize göre daha yüce bir mertebede, daha yüksek bir konumdadır. Öyleyse aklımız olmadan ilmimiz tamam olmaz.²⁷¹

Bürhânü'l-müeyyed'de akıl ile ilgili bir bölüm de şöyle gelmiştir: “Hepimiz evveli ve sonu murdar etten ibâret âciz varlıklarız. Cesedin şerefi, akıl denilen kıymettâr varlıktır. Akıl, insan nefsinin kendi sınırları içinde bağlayan bir bağıdır. Nitekim akıl, nefsi

²⁶⁷ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 50.

²⁶⁸ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 4/154.

²⁶⁹ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 4/155, Deylemî, *Firdevsü'l-ahbar*, 4/299.

²⁷⁰ Ahmed er-Rifâî, *Marifet Yolu*, 56.

²⁷¹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 50.

bağlayıp ona şer'î sınırı çiğnetmedikçe akıldır. Akıl şer'î hududu redd ve kabul hususunda tereddüde düşecek olursa, o akıl değildir. Kişi akıldan mahrum olunca insanlık cevherinden mahrum kalmış demektir. Cevher olmayınca insanlık şerefi de gider, geriye izzet ve yüceliğe layık olmayan sıklet ve kesâfet yığını kalır. Eğer akıl tam ve mükemmel olursa o zaman hüküm ve hikmet sahibi bir cevher olarak ortaya çıkar ki, o cevher sultanların ve kistrâların tacını süsleyecek bir cevherdir.”²⁷²

- Akıl, sadece fehm(anlayış) yoluyla ulaştığını takip etmektedir. Ve kalp fehmin üzerinde olanı terakkî etmektedir. Bu yüzden niyetini kalben yap, hikmetini aklen yap.²⁷³

Bu hikmetle aklın ulaştığı her şeyde ancak anlayışla (fehmlle) vasıtasıyla kayıtlı kaldığı anlatılmak istenmiştir. Ve kalp sürekli olarak anlayışın ötesine yükselir. Muhakkak ki kalbin elçileri kutsalın hazîrelerine muttali olur. Bundan sonra sâlik için niyetini kalpten gelen istekle yapması gerekmektedir. Hikmetini de seyr-u sülûkunda kavlen ve fi'len makul olanı aşmayarak aklî olarak gerçekleştirmelidir.²⁷⁴

3.2.4. Âkil ve Ârif Kimseler

Akıl, sözlükte zihin gücü, zekâ, idrak, kavrayış gibi anlamlara gelmektedir.²⁷⁵ Tasavvufta akla akl-ı cüzî ve akl-ı mecaz denmektedir. Mutasavvıflar ilâhî ve ezeli hakikatlerin akıl yoluyla kavranamayacağını ileri sürerek keşf ve marifetin olduğu bir akıl anlayışı ileri sürmektedirler. Bir diğer taraftan akıl tasavvufta, hak le bätılı birbirinden ayırt etmeye yarayan nur olarak da geçmektedir. Ayrıca Allah'a ibadet etmeye ve cennete girmeye vasıta olan düşünce, kulluk yapmaya alet olan fikir, ibadetin yolunu gösteren ışık anlamlarına da gelmektedir.²⁷⁶

Âkil kelimesi, uslu, düşünceli, mantıklı hareket eden kişi anlamına gelmektedir. Tasavvufta âkil kimse dünyevî arzular tuzağına düşmeyen demektir. Bu kimselerin akıl âlâmetleri; bekâ yurdunu sevmek, fenâdan hoşlanmamak, gerektiği kadar konuşmaktır.

²⁷² Ahmed er-Rifâi, *Marifet Yolu*, 28.

²⁷³ Sayyâdi, *Kalâidü'z-zeberced*, 323.

²⁷⁴ Sayyâdi, *Kalâidü'z-zeberced*, 324.

²⁷⁵ Güneş, “Akl”, 801.

²⁷⁶ Uludağ, “Akl”, 32.

Âkil kimse, emaneti, doğruluğu, iyi dostu ve sırrı muhafaza eder. Muhaliflerle sohbet etmez, dünya uşaklarının meclisine girmez, kendisini Alah'a verir.²⁷⁷

Ârife gelince tanımak, bilmek, farkında olmak, anlamak anlamına gelen a-r-f kökünden gelmektedir.²⁷⁸ Tasavvufta ise Allah'ın kendi zâtını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşâhede ettirdiği kimse anlamındadır. Müşâhede ve temaşadan hasıl olan bilgiye marifet, bu bilgiye sahip olan kişiye de ârif denmektedir.²⁷⁹

Ebü'l-Hüdâ, âkil ve ârifler hakkındaki şu hikmetleri şerh etmiştir:

- Âkilin alâmeti sıkıntı anında sabır, bolluk vaktinde tevâzu, tedbir almak ve Allah'tan bekâyı talep etmektir.²⁸⁰

Bu hikmette en güzel ve en şerefli mizaçlar bir araya toplanmış ve âkil kimse için âlâmet kılınmıştır. Bunların ilki de sabırdır.²⁸¹ Rasûlullah (s.a.v.) sabır hakkında şunları buyurmuştur:

*"Sabır, Hakîm olan Allah'tan razı olmaktır."*²⁸²

*"Sabır, ilk darbe anındadır."*²⁸³

*"Sabır imânın yarısıdır."*²⁸⁴

Kurân-ı Kerîm'de Allah Rasûl'üne sabır hususunda şöyle buyurmuştur:

*"Rabb'inin hükmüne sabret."*²⁸⁵

*"O hâlde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret."*²⁸⁶

*"Sabret, senin sabrın ancak Allah yardımıyla."*²⁸⁷

*"Sabredenleri müjdele."*²⁸⁸

²⁷⁷ Uludağ, "Âkil", 33.

²⁷⁸ Güneş, "Arf", 771.

²⁷⁹ Uludağ, "Ârif", 44.

²⁸⁰ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 169.

²⁸¹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 169.

²⁸² Deylemî, *Firdevsü'l-ahbar*, 1/83.

²⁸³ Buhârî, "Cenâiz", 42 (No: 1302); Müslim "Cenâiz", 926.

²⁸⁴ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 7/123.

²⁸⁵ et-Tûr /48.

²⁸⁶ el-Ahkâf 46/35.

²⁸⁷ en Nahl 16/127.

²⁸⁸ el-Bakara 1/155.

*“Sabredenlere mükafatı elbette hesapsız olarak verilir.”*²⁸⁹

*“Eğer sabreder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki bunlar azmi gerektiren işlerdendir.”*²⁹⁰

Âkil kimse için bir diğer âlamet bolluk zamanında tevâzu göstermektir. Çünkü âkil kişi mal, makam, izzet ve şöhret hususlarında zenginleştğinde aklı tüm bunları galebe çalar ve halka tevâzu, Hakk’a tezellül gösterir. İşte bu durum âkil kimsenin yüceliğini ve azizliğini ziyadeleştirir.²⁹¹ Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

- Ârifin alâmeti, hâli saklamak, sözün sıhhatli olması ve emellerden kurtulmaktır.²⁹²

Bu hikmette Allah Rasûlü’nün şu hadisiyle amel edilerek ârifin alâmetlerinden birisi hâlin gizlenmesi olarak belirtilmiştir:

*“Allah’tan ihtiyaçlarınız için gizlilikle yardım isteyin. Çünkü nimete mazhar olanlara haset edilir.”*²⁹³

Ârifin diğer alâmeti sözünün sıhhatli olmasıdır. Doğruluğa tutunarak, yalanı nehyederek konuşmalıdır. Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur:

*“Yalan, yüzü karartır.”*²⁹⁴

Ârifin bir diğer alâmeti de emellerden kurtulmaktır. Rasûlullah (s.a.v) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

*“İnsanlardan bir misvak dahi olsa istemeyiniz.”*²⁹⁵

- Ârif kimse ne dünyaya ne de ahirete nazar eder.²⁹⁶

Bu hikmet mütemekkin kulların, nefislerini dünyadan alıkoyarak yalnızca Allah ile iştigal etmelerini maksat etmiştir. Bu kullar cennete tamah etmez, ateşten de korkmazlar.

²⁸⁹ ez-Zümer 39/10.

²⁹⁰ Âl-i İmran 3/186.

²⁹¹ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 170.

²⁹² Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 173.

²⁹³ Beyhakî, *Şu’abü’l-imân*, 5/277.

²⁹⁴ Beyhakî, *Şu’abü’l-imân*, 4/208.

²⁹⁵ Beyhakî, *Şu’abü’l-imân*, 3/274.

²⁹⁶ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 210.

Onların yaptıkları tek şey Allah'a kul olmaktır. Ahiret yurdunda Allah'ın vechini müşâhede etmek için Allah'a dua ederler ve O'ndan ayrı kalmaktan korkarlar.²⁹⁷

- Ârif kul, Allah'a yönelir, Allah'ın sırrını bekler, ümit eder. Bu sır, herhangi amel olmaksızın yalnızca Allah'ın fazlı ve kereminden kaynaklanan yardımdır.²⁹⁸

Ârif kul, ma'rifetin tadını almış, yalnızca Allah'a yönelmiş ve Allah'ın sırrını ummuş olan kişidir. Bu sır Allah'ın fazlı ve keremiyle gerçekleşir. Ve kulunu bilmediği yerden kuşatan Allah'ın rahmetidir. Bu beklenti ve bekleyiş tâhir bir ameldir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) şu hadisi bunu teyit etmektedir:

*“Ümmetimin Allah'ın rahmetini beklemesi ibadettir.”*²⁹⁹

- Ârif, Hakk yoluna sülûk eden ve bu yolda sebat ve istikamet üzere bulunan bir kimsedir. Ârif kimse bu halini bir dakika bile terk etmez.³⁰⁰

Ârif kişi Hakk yolundadır. Bu yolda hareket ve sekînet hâlinde Resûlullah'a (s.a.v.) tâbîdir. Çünkü iki cihanda saadet ancak Allah Rasûlü'nü (s.a.v.) rehber edinmekle mümkündür. Her kim O'na (s.a.v.) tâbî olduğu yoldan saparsa, muhakkak ki o bulunduğu yolda zâlimdir. Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

*“Benim ahdim zalimleri kapsamaz.”*³⁰¹

*“Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”*³⁰²

3.2.5. Sûfî Kimdir?

Sûfî, sözlükte sûf (yün), abâ giyen demektir. Tasavvuf ıstılahında ise; ermiş kişi, gönlü saf kimse, mâlik ve memlûk olmayan, nefsinde ölen, Hakk ile diri kalan gibi anlamlara gelmektedir.³⁰³ Tasavvuf yolunda nefis mücâhedesini sürdürmekte olan

²⁹⁷ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 211.

²⁹⁸ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 264.

²⁹⁹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahih* (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîye, 2017), “Daavât”, 49 (No: 3571).

³⁰⁰ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 273.

³⁰¹ el-Bakara 1/124.

³⁰² en-Nûr 24/63.

³⁰³ Uludağ, “Sûfî”, 322.

kimseler mürîd ve mutasavvıf, bu mücâhedeyi tamamlayıp kemâle ermiş olan kimselere de sûfî denilmektedir.³⁰⁴

Ebü'l-Hüdâ'nın *Kalâidü 'z-zeberced'* de ele aldığı sûfî konulu hikmetler şunlardır:

- Sûfî, saf ve temiz olandır, şüpheden ve şekten uzak durandır. Sûfî, kendinde bundan başka bir meziyet görmeyen kimsedir.³⁰⁵

Tasavvuf, zâhirî âdâbla zorunludur. Çünkü tasavvuf batınî âdâba, kalbin varlığına ve gafletin yokluğuna delâlet eder. Tasavvuf, zâhir ve bâtın şer'î âdâbın bir arada bulunmasıdır. Muhakkak ki kalbinin düşüncelerini Allah'tan korkarak murâkabe ederse, Allah onun kalbini ve uzuvlarını kötülüklerden korur. Ayrıca tasavvuf, fakr ile iftihara sınıksız tutunmak, zûl ve inkisârı gerçekleştirmek, taarruz ve ihtiyârı terk etmek, îsâr ve ihsânda cömert olmak demektir.³⁰⁶

Tasavvufun manası hususunda çeşitlilik vardır. Tasavvufa saf ve temiz olmak diyenler olduğu gibi, tasavvuf iyi niyettir hüsn-ü zandır diyenler de vardır. Bunların hepsi doğrudur. Çünkü tasavvuf yolunun yolcuları hem saf ve temizdir hem de iyi niyetlidir. Onlar tasavvuf yolunda zâhir âdâbla amel ederler ve bunun bâtın âdâba delâlet ettiğini söylerler. Zâhir âdâbın güzelliği, bâtın âdâbın unvanıdır. Ve her kim zâhir âdâbı bilmezse bâtın âdâbı emanet alamaz. Tüm âdâblar Resûlullah'a (s.a.v.) kavlen ve fi'len, hâlen ve ahlâken tabî olmakla münhasırdır. Sûfiye gelince onun âdâbı makamına delâlet eder. Sözler, fiiller, haller ve ahlaklar şeriat mizanıyla ziynetlenmelidir.³⁰⁷

- Sûfî, vehimlerden ve şüphelerden uzak durandır. Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinde bir olduğunu dile getirir. Çünkü hiçbir şey O'nun misli değildir. Sûfî, zannî ilmin kapısından çıkarak ve boynundan taklit bağını çıkararak bunu ilme'l-yakîn olarak bilir.³⁰⁸

Burada murad edilen Allah'ı zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde tenzih etmektir. Din alimleri ibadetlerin sıhhatini imânın bulunması şartına bağlamıştır. İmân sözlükte tasdik

³⁰⁴ Reşat Öngören, "Sûfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009). 37/471-472.

³⁰⁵ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 164.

³⁰⁶ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 164.

³⁰⁷ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 165.

³⁰⁸ Sayyâdî, *Kalâidü 'z-zeberced*, 283.

anlamına gelmektedir. Şer‘an ise dinde zarûrî olduğu bilinenle tasdik etmek demektir.³⁰⁹ Rasûlullah (s.a.v.) imân hususunda şöyle buyurmuştur:

*“İmân kalp ile itikad, dil ile ikrar ve erkân ile amel etmektir.”*³¹⁰

Sûfî, Resûl-ü Ekrem’in yolundan başkasına girmez. O’nun (s.a.v.) yolu dışındaki yollar bid‘attir. Her bid‘at dalâlettir. Ve her dalâletin sonu ateştir.³¹¹ Resûlullah (s.a.v.) sünnetine tabi olma hususunda şöyle buyurmuştur:

*“Her kim benim sünnetimi ihyâ ederse beni ihyâ etmiş olur. Her kim de beni ihyâ ederse benimle birlikte dir.”*³¹²

- Sûfî, vakitlerini nefsinin işlerine tedbir ile geçirmez. O, bilir ki kendisinin müdebbiri Hakk’tır. Hiçbir işinde Allah’tan başkasına sığınmaz ve dayanmaz.³¹³

Sûfî, vaktini işlerinde tedbir için harcamaz. İşte bu durum aynıyle rızâdır. Şeyhlerin rıza hakkında farklı kavilleri vardır, Kimine göre rıza bir hâldir, kimine göre sonradan kazanılmıştır. Bilinen şudur ki Allah’a rıza göstermek O’nun kaderine itiraz etmemektir.³¹⁴

- Sûfî imkânı ölçüsünde insanlar ile arkadaşlık etmekten kaçınır. Çünkü, insanlar ile arkadaşlığı ziyadeleştikçe sûfinin ayıpları ortaya çıkar. Durum içinden çıkılmaz bir hal alır. İşte bu yüzden nefsini salihlerle sohbet kurma hususunda uyarır. Şüphesiz ki kişi dostunun dini üzeredir.³¹⁵

Uzlet, safvet ehlinin sıfatlarından ve vuslatın emârelerindedir. Uzleti murad eden kimsenin insanlardan şer elini çekmeye ve insanların ondan şer elini çekmesine niyet etmesi gerekir. Çünkü önce nefsin küçültülmesi ardından büyütülmesi gelir.³¹⁶

³⁰⁹ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 284.

³¹⁰ İbn Mâce, “Mukaddime”, 9 (No: 65); Beyhakî, *Şu‘abü’l-imân*, 1/48.

³¹¹ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 286.

³¹² Tirmizî, “İlim”, 42 (No: 2678).

³¹³ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 283.

³¹⁴ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 286.

³¹⁵ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 283.

³¹⁶ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 288.

3.2.6. Şeyh Kimdir?

Sözlükte şeyh, yaşlı, ihtiyar, pir, bey, önder anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise nefsinden fânî, Hakk'a bâkî velî kişi, taliplerine rehberlik etmek ehliyetine liyakatine sahip olan insan-ı kâmil, rehber, delili mürşid manalarındadır.³¹⁷

Şeyh kelimesi Kur'ân'da ve sünnette sözlük anlamıyla geçmektedir.³¹⁸ Mürşid kelimesi Kehf sûresinde³¹⁹ “doğru yolu gösteren rehber anlamındadır. Buradan hareketle şeyhin tâliplere doğru yolu gösteren ve onları irşâd eden kimse” olduğu manası çıkmaktadır.³²⁰

Ebü'l-Hüdâ, Ahmed er-Rifâî'nin şeyh hakkında söylediği şu hikmetleri şerh etmiştir:

- Şeyh sana nasihat eden, seni anlayandır. Şeyh seni komuta edendir ve sana yol gösterendir. Şeyh seni tuttuysa yükseltecek demektir.³²¹
- Şeyh seni Kur'ân'a ve sünnete tutundurandır. Şeyh seni muhdesât ve bid'atlerden uzak tutandır.³²²
- Şeyh zâhiri ve bâtını şeriat olandır.³²³

Bu hikmetlerde şeyh ile maksat olan mürşittir. Çünkü şeyh lügatte ulaştırın kişi demektir, ıstılâhan ise sabî dahi olsa bir kimseyi kemâl rütbesine ulaştırın demektir. Mürşit de irşâttan gelir ve dalâlin zıttıdır.³²⁴

Şeyh, salike nasihat ettiğinde onun başarıya giden yolu anlamasını sağlamayı istemektedir. Şeyh, sâliki irşât eliyle cezbettiğinde onu saadet yolunun sebeplerine yönlendirir ve saadete ulaştırır.³²⁵

Şeyh, sâlikin kalbine rifkat ile sahip olduğunda onu gafletten uzaklaştırır, şüphe çıkmazından yüceltir. Ona farkındalık kazandırır ve yakîn meydanına ulaştırır. Bunu

³¹⁷ Uludağ, “Şeyh”, 334.

³¹⁸ Bk. Hûd 11/72, Yûsuf 12/78, el-Kasas 28/23, el-Mü'min 40/67.

³¹⁹ Bk. Kehf 18/17.

³²⁰ Reşat Öngören, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2010), 39/50.

³²¹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 177.

³²² Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 177.

³²³ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 177.

³²⁴ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 177.

³²⁵ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 177.

kitap ve sünnete tabi olup, muhdesât ve bid'atten alıkoyarak ona gerekli kılar ve himmetiyle zorunlu tutar.³²⁶ Rasûlullah'ın (s.a.v) şu buyruğu buraya münasiptir: “*Size benim sünnetim ve hulefâ-i râşidînin sünneti gereklidir. Buna sımsıkı tutunun. Ve dikkat edin ki muhdes işler ortaya çıkacaktır. Şüphesiz onların hepsi bid'attir. Ve her bir bid'at dalâlettir. Her dalâletin sonu da cehennemdir.*”³²⁷

Şeyhin zâhiri ve bâtının aynen şeriat olmasından kasıt, zâhirî ve bâtınî fiillerini bir an bile sapmadan şeriat ile kâim etmesidir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Her kim bana tabi olursa o bendendir. Her kim de benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir.*”³²⁸

Burada âkil, bir şeyh, bir kılavuz ve bir mürşit olarak vasıflanmış kimsedir. Ancak şeyhlik iddiasında bulunan her kişinin insanlara rehber olmakla alakası yoktur. Çünkü şeyhlik makamı irşât ve hidâyet makamıdır. Bunlara sahip olan bir kişi öncelikle bu makamlarda durabilmeli, bu makamları taşıyabilmelidir. Muhammedî kavî, hâl, fiil ve ahlâk erkânını gerçekleştirmelidir. İşte böylece insanları hırstan irşât etmesinde baş olmasında bir beis olmaz.³²⁹ Resûlullah'ın (s.a.v) şu hadisi ışığında neticesinde durum buna çıkmaktadır: “*Allah'ın seninle bir kişiye hidâyet etmesi senin için kıvılcık develerden daha hayırlıdır.*”³³⁰

Şüphe yoktur ki dalâlete davet eden günah yüklenir, hidâyete davet eden sevap kazanır. Resûlullah'ın (s.a.v) şu hadisi de bunu beyan etmektedir: “*Dalâlete çağırın ve tabi olunan kimse, kendisini takip edenlerin de günahını yüklenir. Hidâyete davet eden ve tabi olunan kimse de kendisini takip edenlerin sevaplarıyla ecirlenir. Onların ecirlerinden bir şey eksilmez.*”³³¹

³²⁶ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 177.

³²⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd* (Lübnan: Dâru'l-Kütüb el-İlmiye, 2015), “Sünnet”, 6 (No:4607); İbn Mâce, “Mukaddime”, 5 (No: 42).

³²⁸ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, 3/193.

³²⁹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 178.

³³⁰ Buhârî, “Ashabın Faziletleri”, 8 (No: 3701); Müslim, “Ashabın Faziletleri”, 2406.

³³¹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 14 (No: 205).

3.2.7. Ucb ve Kibirden Sakınma

Ucb, sözlükte gurur, kendini beğenme, övünme, kibir ve tekebbür anlamlarına gelmektedir.³³² İstilah olarak baktığımızda ise anlamı bir kimsenin sahip olduğu amel, yetenek, mal, makam, güzellik, ilim gibi nimetleri çok önemli görerek bunların gerçek sahibinin Allah olduğunu unutmaması, kendinden bilmesi ve bir gün yok olacaklarını düşünmemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.³³³ Melâmet³³⁴ ehli, riya ve ucbu Hakk'a giden yoldaki en büyük engeller olarak görmektedirler ve bunun manevi yükselişi engellediğini vurgulamaktadırlar.³³⁵

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin, Ahmed er-Rifâî'nin hikmetlerinden şerh ettiği şu hikmetleri ucb ve kibirden sakınma başlığı altında değerlendirebiliriz:

- “Nice insanlar vardır ki onların çevresindeki kalabalığın ayakkabı sesleri bu kimselerin dinlerini götürür.”³³⁶

Bu hikmette kişinin ucbu, etrafındaki insan kalabalığıyla övünmesi ve o kalabalığın ayakkabı sesleriyle kibirlenmesinin kendini helak edeceği anlatılmıştır. İnsan, evveli bir çiğnem et ahiri ise ceset olan bir mahluktur. Toprakta gelip toprağa döneceğini unutan insan çevresindeki insan kalabalığıyla övünerek kendi sonunu hazırlamaktadır.³³⁷

Bu hikmetin manası Resûlullah'ın (s.a.v.) şu hadisleriyle daha da netleşmektedir:

Resûlullah (s.a.v.) bir gün avucuna tükürmüş ve parmağı ile buna işaret ederek şöyle buyurmuştur: “Allah buyurdu ki: *Ey Âdem oğlu sen beni aciz mi sanıyorsun? Muhakkak ki ben seni bunun mislinden yarattım.*”³³⁸

“Allah, izarını kibirle sürüylene nazar etmez.”³³⁹

“Nefsini büyük gören, yürüyüşünü kibirli yapan kimseyi Allah kızgın karşılar.”³⁴⁰

³³² Güneş, “Ucb”, 755.

³³³ Süleyman Uludağ, “Ucb”, 363.

³³⁴ Melâmet, sözlükte kınamak, kötölemek, ayıplamak gibi anlamlara gelmektedir. III. (IX.) yüzyılda Horasan'da ortaya çıkmıştır ve sonrasında bütün İslâm dünyasında yaygınlık kazanan bir tasavvuf anlayışı olmuştur. Bk. Nihat Azamat, “Melâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/24-25.

³³⁵ Uludağ, “Ucb”, 363.

³³⁶ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 76.

³³⁷ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 76.

³³⁸ İbn Mâce, “Vasâye”, 4 (No: 2707).

³³⁹ Buhârî, “Libâs”, 5 (No: 5788); Müslim, “Libâs ve Ziyet”, 2085.

³⁴⁰ Beyhakî, *Şu'abü'l-imân*, 6/283.

Resûlullah (s.a.v) bir gün Bakî'de yürüyor, ashabı da onu takip ediyordu. Resûlullah bir anda durdu ve ashabına önüne geçmelerini emretti. Kendisi de arkalarından yürümeye başladı. Ashaptan birisi neden böyle yaptığını sorunca şöyle buyurdu: “Ayak seslerinizi işittim ve nefsimde kibirden bir parça bulunmasından endişelendim.”³⁴¹

- “Kalk, haydi! Sen bir hayalden ibaretsin. Ey miskin ucubun atından çabucak in. Ola ki ayağın tökezler ve kendini bir çukurda bulursun.”³⁴²

Bu hikmet, dünya dârında bâkî olunmayacağını anlatmaktadır. Allah'ın (a.c.) Kur'ân-ı Kerîm'de Rasûlullah'a (s.a.v.) hitabı da bunu desteklemektedir: “(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da ölecekler.”³⁴³

İnsan; kısa dünya hayatıyla gururlanan, gücüyle kuvvetiyle övünen bir mahlûktur. Fakat insan hayal ve ucub atından inmeli, gücün kuvvetin kudretin ululuğun bekânın yalnızca Allah'a ait olduğunun farkına varmalıdır. Muhakkak insanın kibri ayağını tökezletecek ve kabre girdiğinde kendisini bir azap çukuruna itecektir.³⁴⁴

Bu hususta Resûlullah'ın (s.a.v.) hadisleri şöyle gelmiştir:

“Şayet dünya hakkında benim bildiğimi bilseydiniz, nefislerinizi ondan kurtarırdınız.”³⁴⁵

“Şayet benim bildiğimi bilseydiniz çok ağlar, az gülerdiniz.”³⁴⁶

- “Anne babasıyla, halasıyla amcasıyla, malı ve adamlarıyla övünen kimse marifetullahın kokusunu alamaz. Allah'ın indinde nefsini önceleyen kişi için hiçbir şey yoktur.”³⁴⁷
- “Kul, Allah'a ibadet ederken ibadetinde zerre miktar kibir varsa, artık o kul Allah'ın ve Resûlullah'ın (s.a.v.) düşmanlarından biridir.”³⁴⁸

Bu hikmetler; neseb ve malla övünmenin, ucub ve kibrin nehyedildiğini açıklamaktadır. Resûlullah'ın (s.a.v.) şu hadisleri bu hususta delil gösterilmiştir:

³⁴¹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 21 (No:245).

³⁴² Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 138.

³⁴³ ez-Zümer 39/30.

³⁴⁴ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 138.

³⁴⁵ Beyhakî, *Şu'abü'l-imân*, 7/286.

³⁴⁶ Beyhakî, *Şu'abü'l-imân*, 2/487.

³⁴⁷ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 199.

³⁴⁸ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 199.

“Üç şey cahiliyededir. Bunlar: mal ve nesep ile övünmek, yıldızlardan yağmur istemek ve feryat etmektir.”³⁴⁹

“Kalbinde zerre miktar kibir bulunan kimse cennete giremeyecektir.”³⁵⁰

“Allah Teala şöyle buyurmuştur: Gurur ridamdır, azâmet izârımdır. Her kim bu iki elbiseyi benden çekip alırsa onu cehenneme atarım ve bir daha dönüp bakmam.”³⁵¹

“Şu üç şey helak edicidir: tabî olunan cimrilik, tabî olunan heves ve kişinin nefsiyle övünmesidir.”³⁵²

Âkil bir kimse, Nebevi naslar üzerine bina edilmiş bu hikmetleri tatbik ettiğinde ucb, övünme ve kibirdeki tehlikeleri de idrak edecektir. Böylece insan acziyetinin farkına vararak ubudiyyetin haddinde durur.³⁵³

- “Üç haslet vardır ki bu hasletleri Allah kendinden temizlemedikçe bir kimse veli olamaz. Bu hasletler; ahmaklık, ucb ve cimriliktir.”³⁵⁴

Muhakkak ki ahmaklık kötü ahlakın bir neticesidir. Ucb, kişinin kendi amelini yüceltmesi olarak gelmiştir. Cimrilik ise hırstır, pintiliktir ve dünya enkazında helak olmaktır.³⁵⁵ Bu hususta Resûlullah’ın (s.a.v.) hadisleri şunlardır:

“Melekenin güzelliği berekettir, refahtır. Ahlakın kötüsü ise talihsizliktir.”³⁵⁶

“Şayet günah işlememiş olsaydın senin için bundan daha büyük bir şeyden korkardım, o da ucbdur.”³⁵⁷

“Cömertlik cennette bir ağaçtır. Cömert olan kimse her seferinde bu ağaçtan bir dala tutunur ve bu cennete varıncaya kadar devam eder. Cimrilik de cehennemden bir ağaçtır. Cimrilik eden kimse de her seferinde bu ağaçtan bir dala tutunur ve bu cehenneme varıncaya kadar devam eder.”³⁵⁸

³⁴⁹ Müslim, “Cenâiz”, 934.

³⁵⁰ Müslim, “İmân”, 91.

³⁵¹ Ebû Dâvûd, “Libâs”, 28 (No: 4090); İbn Mâce, “Zühd”, 16 (No: 4174).

³⁵² Beyhakî, Şu ‘abû ‘l-imân, 2/473.

³⁵³ Sayyâdî, Kalâidü ‘z-zeberced, 200.

³⁵⁴ Sayyâdî, Kalâidü ‘z-zeberced, 201.

³⁵⁵ Sayyâdî, Kalâidü ‘z-zeberced, 201.

³⁵⁶ Ebû Dâvûd, “Edep”, 133 (No: 5162).

³⁵⁷ Beyhakî, Şu ‘abû ‘l-imân, 5/453.

³⁵⁸ Beyhakî, Şu ‘abû ‘l-imân, 7/435.

“Cömert olan insan Allah’a, insanlara, cennete yakındır ve ateşten uzaktır. Cimri olan insan ise Allah’tan, insanlardan, cennetten uzaktır ve ateşe yakındır. Cahil bir cömert, Allah indinde âbid bir cimriden daha sevimlidir.”³⁵⁹

Böylelikle anlaşılmaktadır ki ahmak, nefisini beğenen ve cimri olan insan veli olamaz. Çünkü veliler Allah’ın (a.c.) ahbablarıdır ve Allah (a.c.) kerih gördüğü ahlak ile ahlaklananlardan yüz çevirecektir.³⁶⁰

- “Allah’a ve mahlûka karşı insanların en yalancısı nefisini mahlûkattan daha hayırlı görendir. Zulmün bütünü kişinin kendini insanlardan üstün görmesidir. Zulmün cüzlerinden biri de kişinin dünyanın sahte mertebelerine hırs göstermesidir. Bu mertebelerden biri, bir kimsenin hakkı olmadığı halde kendisini kardeşinden bir kelime ya da bir celse yukarda görmesidir.”³⁶¹

Muhakkak ki kişinin kendini beğenmesi Allah’a ve mahlukâta karşı yalandır. Bu hususta ayette şöyle buyrulmuştur:

“Kim Allah’a karşı yalan uydurandan ya da O’nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim olabilir?”³⁶²

Tüm kusurlardan ma‘sum ve mutahhar olan Resûlullah (s.a.v.) bu hadisleriyle mahlukâta bir talim yapmış, ümmetine bir irşad ve tenbih etmiştir. Allah karşısında edeble durmalıyız. Muhakkak ki Allah’ın yarattıkları perde ve kapalı kapıdır. Edebin sırrı idrâk edilirse Allah indinde perdeler kalkar, kabul kapıları açılır. Şayet edeb emrinden cahil kalınırsa mahlukât perde olarak kalır ve Allah’tan uzak kalınır.³⁶³

Bundan sonra irfan ehli kalplerin cebrini hâlis kılmakla meşgul olmuşlardır. Yüzlerini ayaklar altına koymuşlar ve manevi kanatlarla ruhları kabul huzurlarında dolaşmıştır. Hakk’ı halk ile tanımuşlar, Hakk’ı halktan münezzeh kılmışlardır. Bir kudsî nassta: “Ben kalbi kırıklarla beraberim.”³⁶⁴ buyrulmuştur.

³⁵⁹ Beyhakî, *Şu‘abü’l-imân*, 7/429.

³⁶⁰ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 202.

³⁶¹ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 204.

³⁶² el-En‘am 6/21.

³⁶³ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 77.

³⁶⁴ İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ* (Beirut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1408/1988), 1-2/203 (No: 614).

3.2.8. Salihlerle Beraber Olmak

- Kişinin hâl defteri ashabıdır.³⁶⁵

Bu hikmet Resûlullah'ın (s.a.v.) şu hadisi ile denk düşmektedir: “Kişi, dostunun dini üzeredir.”³⁶⁶ Burada bir kimse bir şeyh ile görüşmeden evvel şeyh vefat ederse, bu kimsenin şeyhin etrafını kuşatmış öğrencileriyle görüşmesine işaret edilmiştir.³⁶⁷ Öyle ki şeyh nasılsa onu takip edenler de öyle olacaktır. Bu sebeple gönlü güzel kimselerle hemhâl olmak gereklidir. Konu ile alakalı Ahmed er-Rifâi *Bürhânü'l-müeyyed* adlı eserinde şunları kaleme almıştır:

“Şeyhin kemâl ya da noksan hâli tâbî ve mürîdlerinde nesiller boyu tezâhür eder. Şeyh kemâl halde ise derviş de o hal ile hal-i kâmil olur ve noksân halî, kemâle yüz tutar. Şeyh nâkıs halde ise o takdirde de derviş kâmil de olsa onun noksanlığına ve hâlinin zevâline sebep olur. Allah'ın mevhibe-i ilâhiyyesiyle hallerin tesir etmesi durumu bundan müstesnadır.

Sizden sonra tâbîlerinize noksan îras edecek ve onların hallerini giderecek bir noksanlık eseri bırakmayasınız. Hakikî kimse eserleri kendinden sonra zâhir olandır.

Kendinizden sonraya bırakacağınız tevâzu ve inkısâr âsârı olsun. Boş üstünlük iddiaları olmasın, Yüce Mevlâ'nın kapısında boynunuz bükük, fukara ve ulemâya karşı muhabbetiniz tam olsun. Allah'a teslimiyet arz ederek ilahî kazâyâ razı olun, Resûlullah'ın sünnetine sımsıkı sarılın.”³⁶⁸

- Münevver kalp sâlihlerin ve âriflerin sohbetine meyleder. Mütekebbirlerin ve cahillerin sohbetinden ise nefret eder.³⁶⁹

Münevver kalp, kötülüğün karanlığın mutahhar olan, nur ışığıyla parlayan kalptir. Bu kalp salih ve arif kimselerin sohbetine meyleder. Kibirli ve cahil kişilerin sohbetinden ise kaçır. Burada Resûlullah'ın (s.a.v.) şu hadisinin sırrı vardır: “*Kişi sevdiğiyle beraberdir ve iktisap ettiği onundur.*”³⁷⁰ Bir başka hadiste de “*Kişi dostunun dini*

³⁶⁵ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 107.

³⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Edep”, 19 (No: 4833).

³⁶⁷ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 107.

³⁶⁸ Ahmed er-Rifâi, *Marifet Yolu*, 89.

³⁶⁹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 273.

³⁷⁰ Buhârî, “Edep”, 96 (No: 6168); Müslim, “Edep”, 2640.

üzeredir. Sizler kiminle dostluk ettiğinize dikkat ediniz.”³⁷¹ Allah Teâlâ da Kur’ân-ı Kerîm’de söyle buyurmuştur: “Yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle.”³⁷² Bir ayette de “Cahillerden yüz çevir.”³⁷³

- Hased ehliyle, zâlim, ahmak ve şer kimselerle sohbet simsiyah bir zulmettir.³⁷⁴

Burada her cümle Resûlullah’ın (s.a.v) sünnetine delildir. Kullar, mahlûkata karşı ihsân ile muamelede bulunmalıdırlar. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamalıdırlar. Hz. Ömer’den rivayetle: “Muhakkak ki Allah kullarını insanların ihtiyaçlarını karşılamak için tahsis etmiştir. İnsanların ihtiyaçları bu kullar vasıtasıyla giderilmiştir. İşte onlar Allah’ın azabından emin olanlardır.”³⁷⁵

3.2.9. Şerîate Bağlılık

Şerîat sözlükte; din, yol, yöntem, kanun anlamlarına gelmektedir.³⁷⁶ Tasavvuf ıstılahında şerîat; Peygamber (s.a.v.) aracılığıyla Allah tarafından konulan kanunlar, mükellifin dünya ve ahiret hayatını düzene koyması için konulan cüzî hükümler anlamlarındadır. Bir başka tarifte de şerîat zâhirî ve bâtınî bütün dinî hükümleri kapsamaktadır.³⁷⁷

Ebü’l-Hüdâ’nın şerîat hakkında şerh ettiği hikmetler şunlardır:

- Şerîate muhalefet eden her hakikat zındıklıktır.”³⁷⁸

Kur’ân-ı Kerîm Rasûlullah’a (s.a.v.) tâbî olmayı lüzumlu kılmış, muhalefet edenleri de uyarmıştır: “Peygamber’in emrine muhalefet edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”³⁷⁹ Allah Resûlü de: “Size Allah’a karşı takvalı olmayı, işitmeyi ve itaati vasiyet bırakıyorum. Eğer bir kul size emrederse, içinizden kim yaşarsa onda pek çok ihtilaf görecektir. Size benim sünnetim,

³⁷¹ Ebû Dâvûd, “Edep”, 19 (No: 4833).

³⁷² Lokman 31/15.

³⁷³ el-A’raf 7/199.

³⁷⁴ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 273.

³⁷⁵ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, 8/192

³⁷⁶ Güneş, “Şerîat”1221

³⁷⁷ Uludağ, “Şerîat”, 332.

³⁷⁸ Sayyâdî, *Kalâidü’z-zeberced*, 121.

³⁷⁹ en-Nûr 24/63.

hulefâ-i râşidînin sünneti gereklidir. Muhdesât işlerden sakının. Şüphesiz bid'atin hepsi dalâlettir."³⁸⁰ buyurmuştur.³⁸¹

- Tarikat, şerîattir. Bu hırkayı lekeleyen yalancıdır. Bâtının zâhir olmadığını söylüyorlar. Ârif kişi bânın zâhirin bânını olduğunu belirtiyor. Onun cevheri hâlistir.³⁸²

Bu hikmette kastedilen bânın zâhirin bir neticesi olmasıdır. Şayet şerîat olmasaydı tarikat bilinmezdi. Allah Kur'ân'da: "*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.*"³⁸³ buyurmuştur. Bu Allah'a muhabbet duymakla sahih olmaz, Allah Resûlü'ne de muhabbet duyulmalıdır ve itaat edilmelidir. Ayrıca Resûlullah'ın (s.a.v.) getirdiği sünnete de itaat edilmelidir. Âyette buyrulduğu üzere: "*Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur.*"³⁸⁴

Bu hırkayı kirleten sahte iftiralarla bunu yapmıştır. Onu bânın olarak isimlendirmiş, şerîatin zâhirinin dışında tutmuştur. Sonrasında bu iftiracının kavli ârifin hakiki kavliyle karşılaşmıştır. Ârif bânın zâhirin bânını olduğunu söyler.³⁸⁵ Resûlullah'ın (s.a.v.) şu hadisini şahit gösterir: "*Bânın ilmi Allah'ın sırlarından bir sır, hikmetlerinden bir hikmettir. Ve Allah bu ilmi kullarından dilediklerinin kalbine yerleştirir.*"³⁸⁶

- Kur'ân-ı Kerîm bütün hikmetlerin denizidir. Ancak onu işitecekler nerededir?³⁸⁷

Burada hikmetler deniziyle murad edilen, dünya ve ahiret hayırlarının tümünün toplandığı hakikatler olmasıdır.³⁸⁸ Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: "*Bu Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.*"³⁸⁹

Kur'ân-ı Kerîm ilâhi hikmetler denizinin en büyüğüdür. Allah Kur'ân'ı kadrini şerefleştirmek için Nebî'lerin en büyüğüne nâzil etmiştir. Ve Resûlullah (s.a.v.) için Kur'ân'ı bir mucize kılmıştır. Çünkü olmuş ve bitmiş mucizeler inkarcılar ve hasetçiler

³⁸⁰ Ebû Dâvûd, "Sünnet", 6 (No: 4606) .

³⁸¹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 121.

³⁸² Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 194.

³⁸³ Âl-i İmrân 3/31.

³⁸⁴ en-Nisâ 4/80.

³⁸⁵ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 194.

³⁸⁶ Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr*, 3/37

³⁸⁷ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 196.

³⁸⁸ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 196.

³⁸⁹ el-En'âm 6/38.

tarafından inkâr edilebilir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm mucizesi hâlâ hâzır ve mevcuttur. Hâlâ mahlûkat elinde tedavüdedir. Sapkın ve fesat ehli caydırır, nankör ve inatçıları zapteder. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm kadîm kelâmı, azîm mucizeleri ve gayb haberlerin içermektedir. Aynı zamanda gerekli ve vazgeçilmez hikmetleri getirmiştir.³⁹⁰

- Allah'ın kitabı, içinde rabbânî ayetlerin yer aldığı kapsamlı bir ayettir.³⁹¹
- Her kim Allah tarafından Ku'ân'ın bânînî anlamıyla ve şerîatin zâhirine tutunmayla nimetlendirirse, o kimsenin iki ganimeti vardır. Kim de kendi reyini alırsa dalâlete düşer ve bânî ve zâhirin bilgisinden kopar.³⁹²
- Her kim Allah'a tutunursa celâl kılınır. Her kim de Allah'tan başkasına itimat ederse zelîl kılınır. Her kim Allah'tan gayrısıyla yetinirse küçültülür. Her kim de Resûlullah'ın (s.a.v.) yolundan gayrısına tâbî olursa dalâlete düşer.³⁹³

Bu hikmette Allah'a sığınarak tutunan ve ağıardan ayrı duran kimsenin Allah ve insanlar indinde celil kılınacağı anlatılmaktadır. Aynı şekilde Allah'ın yolundan koparak ağıarın yoluna sapanların da Allah ve insanlar indinde zelil kılınacağı belirtilmektedir.

- İki duvar arasında yürü. Bu duvarlar şerîat ve ameldir.³⁹⁴
- İttibâ yolunu tut. Muhakkak ki ittibâ yolu hayırdır. İbtidâ yolu ise şerdir. Hayır ve şer arasında bâriz bir mesafe vardır.³⁹⁵

Bu hikmetler, Resûlullah'ın (s.a.v) şerîatine tâbî olarak emir ve istikâmet arasında durmayı anlatmaktadır. Çünkü bu yola tâbî olmak dünya ve ahiretteki her şeyden daha hayırlıdır. İbtidâ yoluna tâbî olmak ise dünya ve ahiret faydalarını kesen bir şerdir. Hayır ve şer arasında hâsıl olan mesafe her akıl sahibi kimse için oldukça açıktır.³⁹⁶

- Sana Allah gereklidir. Allah'a ulaşmak için Resûl'ün eteğine tutun. Şerîat gözlerinin önünde ve senin için zâhir olarak duruyor.³⁹⁷

³⁹⁰ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 196.

³⁹¹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 226.

³⁹² Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 226.

³⁹³ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 259.

³⁹⁴ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 264.

³⁹⁵ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 264.

³⁹⁶ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 265.

³⁹⁷ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 299.

Sâlik Allah'ın kapısında sebat etmelidir. Bunu ehl-i sünnet ve'l-cemaaya aykırı düşmeden icmaya tutunarak ve Nebî'nin şerîatine tâbî olarak gerçekleştirmelidir. Aynı zamanda Allah'a tevekkül hâlinde olmalı, O'ndan razı olmalı ve O'na teslim olmalıdır.³⁹⁸

- Rasûlullah'ın ahlakı ile ahlaklan. Yumuşak mizaçlı, güzel huylu, müsamahalı, bağışlayıcı, doğu sözlü, cömert, hassas kalpli, mütebessim çehreli, halkı gözeten, Hakk'ı gözeten ol. Bunların yanında çokça tefekkür eden ve zikreden, bolca sükût eden, sıkıntılara sabreden, Allah'a tevekkül eden ve yardımı Allah'tan bekleyen, fakirlere ve zayıflara muhabbet gösteren, Allah'ın haram kıldıklarına gazap eden biri ol.³⁹⁹
- Bulduğunu ye, kaybettiğin şey için üzülme. Uzanarak yemek yeme. Sert kumaşlı elbise giy ki zenginler seni taklit etsin ve fakirlerin kalpleri senin yeni elbisenle hüzünlenmesin. Akîk yüzük tak. Lifle doldurulmuş döşekte, hasırda veya yerde uyu. Hâllerinde, sözlerinde, fiillerinde, dururken ve hareket hâlinde Resûlullah'ın (s.a.v) sünnetini ikâme et.⁴⁰⁰
- “Herkesin yöneldiği bir yön vardır.”⁴⁰¹ Gideceğin yön beyaz yol, Nebî'lerin efendisinin şerîati olsun.⁴⁰² “Yol gösterici ve yardım edici olarak Rabb'in yeter.”⁴⁰³

Bu hikmetlerde de Rasûlullah'a (s.a.v.) tâbî olmanın önemine dikkat çekilmiştir. Öyle ki bir insan her hâlinde O'na (s.a.v.) benzemek için gayret halinde olmalıdır. Düşüncelerinde, hâl ve hareketlerinde, meydana getirdiği fiillerinde O'nu (s.a.v.) örnek almalıdır. *Kalâidü'z-zeberced*'in de Kur'ân-ı Kerîm ve Rasûlullah'a (s.a.v.) tâbî olma hususunda pek çok hikmeti ihtiva ettiğini göstermeye gayret ettik.

³⁹⁸ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 301.

³⁹⁹ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 304.

⁴⁰⁰ Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 304.

⁴⁰¹ el-Bakara 2/148.

⁴⁰² Sayyâdî, *Kalâidü'z-zeberced*, 315.

⁴⁰³ el-Furkân 25/31.

SONUÇ

Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, yakın döneme ait âlimlerden biridir. Öyle ki Ebü'l-Hüdâ'nın 1908 yılında vefatından bu yana yüz yılı aşkın bir süre geçmiştir. Aynı zamanda yaşadığı dönem itibariyle siyasi olarak karışık bir çağa denk gelmiştir. Bu dönem II. Abdülhamid dönemidir. Bu dönemde Ebü'l-Hüdâ'nın vefatından bir sene sonra bir devir sona ermiş yeni bir devir başlamıştır. Bu da yaşadığı dönemin çalkantısını anlatmaktadır. Siyasi ve sosyal gelişmeler toplumu tüm yönleriyle etkilemektedir.

Ebü'l-Hüdâ önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere II. Abdülhamid'in danışmanlarından biri olmuş, onun yanında uzun yıllar kalmıştır. Bu süreçte birçok görevde bulunmuş, terfi almıştır. Ancak farklı ithamlarla da karşılaşmış ve ömrünün son yıllarını buhran ile geçirmiştir.

Ebü'l-Hüdâ'nın hayatına tasavvufi açıdan bakıldığında dünyaya geldiği bölgedeki dergâh görevleri haricinde çok büyük bir görev üstlenmediği görülmektedir. Ebü'l-Hüdâ deyince peşinde toplanmış halifeler ve mürîdler topluluğu karşımıza çıkmamaktadır. Ancak eserlerinden de gördüğümüz üzere tasavvufi hayata her zaman bağlı kalmış, Ahmed er-Rifâî'ye olan intisabını ömrü boyunca taze tutmuştur.

Ebü'l-Hüdâ'nın II. Abdülhamid döneminde yer aldığı konum dolayısıyla daha çok siyâsî eserleri ön plana çıkmıştır. Ancak tasavvuf alanında da pek çok eser kaleme almıştır. Bunlardan biri de çalışmamızın temelini oluşturan *Kalâidü'z-zeberced*'dir. Ahmed er-Rifâî'nin hikmetlerine yazılmış olan bir şerh olması sebebiyle tasavvuf ilmi açısından mühim meseleleri anlatmaktadır. Tasavvufa dair pek çok konuda halk dilinde en anlaşılır şekilde açıklamalar yapılmıştır. Şerh edilen hikmetler bir sohbet havası hissettirmektedir. Ebü'l-Hüdâ da bu hikmetleri açık ve net şekilde istifademize sunmuştur.

Tasavvuf, deyince insana, topluma ve mahlûka dair her şeyde bir gönül meselesi olması akla gelmektedir. Tasavvufun bir ilim olarak kabul edilmesinden ve teşkilatlanmasından bu yana yüzyıllar geçmiştir. Tasavvufun asırlar boyunca aldığı yol farklı coğrafyalarla, kültürlerle kesişerek dallanıp budaklanmıştır ancak kökü sabit kalmıştır. Tasavvuf ilminde Allah'a ulaşma yolunda Hz. Peygamber'in izinden giderek nefsi tezkiye etmek ve kalbi tasfiye etmek temel gaye olmuştur. Kâmil insan olma

hususunda Ebü'l-Hüdâ'nın *Kalâidü'z-zeberced* eseri de bu yolda atılan adımlara bir ışık tutmaktadır.

Kalâidü'z-zeberced'in özelinde Ahmed er-Rifâî'nin hikmetlerini ele aldık. Burada ele aldığımız hikmetler eser içindeki konuların hepsini ihtiva etmemektedir. Belli başlı konulara değinilmiştir. Bu eserin tasavvuf hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için bir rehber niteliğinde olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca şerh edilen hikmetleri Ahmet er-Rifâî'nin bir kardeşine, dostuna vaaz ediyormuşçasına dile getirmiş olması eseri samimiyetle bir araya getirmektedir. Tasavvuf erbabı samimidir ve samimiyeti yoldaş edinmiştir. Ancak eser hakkında dile getirmek istediğimiz bir husus şudur ki hikmetler herhangi bir başlıklandırma ile kaleme alınmamıştır. Bu durum bazı noktalarda sıkıntı oluşturabilmektedir. Ebü'l-Hüdâ, bu hikmetleri şerh ederken muhtemel ki Ahmet er-Rifâî'nin dile getirdiği sırayla kaleme almıştır. Eser tahkik edilirken de belli başlı başlıklandırmalar eklenmiş fakat bunlar hikmetlerin alt başlıkları olarak kalmıştır. Hikmetlerin içerdiği mevzulara uygun başlıklar verilip hikmetlerin bu başlıklar içerisinde toplanması eserin daha tertipli ve anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

Ebü'l-Hüdâ, *Kalâidü'z-zeberced*'i kaleme aldığından bu yana yüz yılı aşkın bir süre geçmiştir. Bu kadar süre geçmiş olmasına rağmen bu eserin yeterli alakayı bulamadığını düşünmekteyiz. Çalışmamızda Ebü'l-Hüdâ'yı ve *Kalâidü'z-zeberced*'i tanıtmaya ve eserin önemini ortaya koymaya gayret ettik. Bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ*. 1-2. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Baskı, 1408/1988.
- Ateş, Süleyman. “Kutub”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/498-499. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Azamat, Nihat. “Melâmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/24-25. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Baytar, Abdürrezzak b. Hasan b. İbrâhim el-Meydani ed-Dımaşki. *Hilyetü'l-beşer fi târihi'l-karni's-sâlise aşr*. thk. Muhammed Behcet el-Baytâr. Beyrut: Dâru's-Sadır, 1413/1993.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Şu'abü'l-îmân*. 1-2-3-4-5-6-7-8. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1. Baskı, 1990.
- BOA, Dahiliye Mektubu Kalemi [DH.MKT.]. No. 2230, Gömlek No. 42. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal [Y.PRK.AZH.]. No.47, Gömlek No. 13. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal [Y.PRK.AZH.]. No. 56, Gömlek No. 15. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- Bozkurt, Nebi. “Mezarlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/519-522. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahih-i Buhârî*. Lübnan: Dâru'l-Kütüb el-İlmiye, 7. Baskı, 2013.
- Buzpınar, Ş. Tufan, “Sayyâdi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/217-218. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ceylan Semih (ed.). *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Çağrıçı, Mustafa. “Ucb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/36-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Çağrııcı, Mustafa. “Rıfk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/51-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Deylemî, Şehredâr b. Şîrûye. *Firdevsü'l-ahbar bi me'sûri'l-hitâb*. 1-2-3-4. Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîye, 1. Baskı, 1986.
- Ebu Manneh, Butros. “Sultan II. Abdülhamid ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî”. çev. Dr. İrfan Gündüz. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7-8-9-10 (1989-1990-1991-1992), 375-405.
- er-Rifâî, Ahmed. *el-Bürhânü'l-müeyyed -Marifet Yolu*. çev. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2017.
- es-Samarrâî, Yûnus eş-Şeyh İbrahim. *es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Hayatı ve Eserleri*. çev. Prof. Doç. Dr. Münir Atalar. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 1. Baskı, 2013.
- Fayda, Mustafa. “İbn Cerîr et-Taberî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/314-318. İstanbul: TDV Yayınları.2010.
- Görmez, Mehmet. “Tahrîc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/419-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Gündüz, İrfan. “Giriş”. *Sırru'l-hâl-Hâlin Sırrı*, mlf. Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2021.
- Güneş, Kadir. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2014.
- Gürer, Dilaver. “Tasavvufun Konusu ve Gayesi”. ed. Kadir Özköse. 20-21. İstanbul: Grafiker Yayınları, 5. Baskı, 2017.
- Haksever, Ahmed Cahid. “Tasavvuf Tanımları”. ed. Kadir Özköse. 13-18. İstanbul: Grafiker Yayınları, 5. Baskı, 2017.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b: Süleymân. *Mecma'u'z-zevâid*. 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10. Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr 2005.
- Kandemir, M. Yaşar. “Kütüb-i Sitte”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/6-8. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kara, İsmail. *Hilafet Risaleleri*. 1-2-3-4-5-6. Cilt. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Baskı, 2002.

- Karpat, H. Kemal. *İslâm'ın Siyasallaşması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 2009.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir. “Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf”. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Baskı, 2019.
- Kuku, Süleyman. “Müellifin Hâl Tercümesi”. *Dav'ü'ş-şems-Gün Işığı*. mlf. Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî. İstanbul: Damra Yayınevi, 1. Baskı, 2016.
- Kur'ân-Kerîm Meâli*. çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrıncı - İbrahim Kâfi Dönmez - Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Baskı, 2019.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 9. Baskı, 2017.
- Mertoğlu, M. Suat. “Zemahşerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/235-238. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mâce el-Kazvînî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen-i İbn Mâce*. Lübnan: Dâru'l-Kütüb el-İlmiye, 5. Baskı, 2015.
- Muslu, Ramazan. “Seyru Sülûk Metodları”. *Tasavvuf El Kitabı*. ed. Kadir Özköse. İstanbul: Grafiker, 5. Baskı, 2017.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn. *Sahîhu Müslim*. Lübnan: Dâru'l-Kütüb el-İlmiye, 8. Baskı, 2016.
- Naci, Muallim. *Rufâî Hikmetleri*. çev. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Baskı, 2013.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünen-i Nesâî*. Lübnan: Dâru'l-Kütüb el-İlmiye, 3. Baskı, 2013.
- Osmanoğlu, Ayşe. *Babam Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Timaş Yayınları, 7. Baskı, 2015.
- Öngören, Reşat. “Sûfi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/471-472. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Öngören, Reşat. “Şeyh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/50-52. İstanbul: TDV Yayınları 2010.

- Öngören, Reşat. "Tasavvufun Kurumsallaşması". *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse. 213-307. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Özköse, Kadir (ed.). *Tasavvuf El Kitabı*. İstanbul: Grafiker Yayınları, 5. Baskı, 2017.
- Öztürk, Ergün. *Ahmed er-Rifâi ve Rifâiyye Tarikatı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Ruhu'l-hikme Tercümesi*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Kitaplığı, 311.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Dâ'ir-reşad li-sebîli'l-ittihâd ve'l-inkıyâd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, 284.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Dav'ü's-şems Gün Işığı*. çev. Süleyman Kuku. İstanbul: Damra Yayınevi, 1. Baskı, 2016.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Dav'ü's-şems*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, 493.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *el-Fecrü'l-münîr fî mâ verade an lisâni'l-Gavs'ir-Rifâi'l-kebîr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, 624.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *el-Feyzü'l-Muhammedî ve'l-mededi'l-Ahmedî*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 3414.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *el-Furkânü'd-demiğ bi'l-hakkı ebâtîli ehl-i buhtân*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Kitapları, 608.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *el-Înâyetü'r-Rabbâniyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli i. Hakkı, 3795.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *el-Kenzü'l-mütalsem fî meddi yedi'n-Nebî li veledihi'l-Gavs er-Rifâi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Abdülgani Efendi, 145.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *er-Ravzü'l-bessâm fî eşheri'l-bütûn karîeti bi's-Şam*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, 396.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *et-Tibyân el-camî' beyne'l-hikmeti ve'l-beyân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Abdülgani Ağa, 210.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *et-Tuhfetü's-seniyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, 218.

- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Hâlin Sırrı*. çev. İrfan Gündüz. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2021.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Hidâyetü's-sâ'î' bi sülûk-i tarikat'il-Gavs'ir-Rifâî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Abdülgani Efendi, 156.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Kalâidü'z-zeberced*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 1662.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Kalâidü'z-zeberced*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3266, 1a-183a.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Kalâidü'z-zeberced*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Abdülgani Ağa, 169.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Kalâidü'z-zeberced*. thk. Ahmed Remzeh b. Hamûd Cuhâ Ebi'l-Hüdâ. Beyrut: Dâru'l-Beyrut, 1429/2008.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Kitâbü'l-ruhi'l-hikme*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Kitapları, 364.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Kurretü'l-ayn fi medâihi'l-Gavsi'l-Ebi'l-Alemeyn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, 621.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Nuru'l-insâf fi keşfi zulmetü'l-hilâf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 205.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Rahâtü'l-ervâh*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 892.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Rifâî-Sayyâdî Seyyidleri*. çev. Ahmet Kaya. İstanbul: Revak Kitabevi, 1. Baskı, 2015.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Şifâü'l-kulûb bi kelâmi'n-Nebiyi'l-mahbûb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, 61.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Tarikü's-sevâb fi's-salâti ale'n-Nebiyi'l-evvâb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 171.
- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Tenvîrü'l-ebâr fi tabakâti's-saâdeti'r-Rifâîyyeti'l-ahyâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 903.

- Sayyâdî, Ebü'l-Hüdâ. *Zahîretü'l-me'ad*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, 241.
- Serkis, Yusuf b. İlyân b. Mûsâ ed-Dımaşki. *Mu'cemü'l-matbûâti'l-Arabiyye ve'l-muarrebe*. Kahire: Matbuatü's-Serkis, 1346/1928.
- Serrâc, Ebû Nasr. *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*. çev. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. Lübnan: Dâru'l-Kütüb el-İlmiye, 6. Baskı, 2015.
- Şensoy Sedat. "Şerh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/558-559. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tahrâlî, Mustafa. "Ahmed er-Rifâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/127-130. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Tahrâlî, Mustafa. "Rifâiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Tahrâlî, Mustafa. "Rifâiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan. 286-334. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Tahsin Paşa. *Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmiu's-sahîh*. Lübnan: Darü'l-kütübi'l-ilmîye, 2017.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2. Baskı, 2012.
- Varol. Muharrem. *II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Vassaf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Prof. Dr. Mehmet Akkuş – Prof. Dr. Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 3. Baskı, 2015.
- Yılmaz, H. Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 27. Basım, 2018.

Yılmaz, H. Kâmil. “Önsöz”. *el-Bürhânü ’l-müeyyed Marifet Yolu*. mlf. Ahmed er-Rifâî, İstanbul: Erkam Yayınları, 2017.

Yılmaz, Ömer Faruk. *Belgelerle Sultan II. Abdülhamid Han*. İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 2. Baskı. 2000.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Fahredden er-Râzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/89-95. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

